

Projekt

z dnia 11 września 2019 r.
Zatwierdzony przez

UCHWAŁA NR
RADY MIEJSKIEJ BRZEGU

z dnia 2019 r.

w sprawie: przyjęcia Gminnego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Gminie Brzeg na lata 2019-2023

Na podstawie art.18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 506, poz. 1309, poz. 1696) oraz art. 6 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2015 r. poz. 1390, z 2019 r. poz. 730), Rada Miejska Brzegu uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Gminie Brzeg na lata 2019-2023 w brzmieniu określonym w załączniku do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Brzegu.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

BURMISTRZ
Jerzy Wrębiak
Jerzy Wrębiak

Nie wnoszę zastrzeżeń
formalno-prawnych
Agnieszka Dębicka-Krzyśków
RADCA PRAWNY

UZASADNIENIE

Konieczność podejmowania działań zapobiegających występowaniu przemocy w rodzinie wynika z ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U.2015, r. poz.1390, z 2019 r. poz. 730). Opracowanie Gminnego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar w Rodzinie jest zadaniem obligatoryjnym dla gmin i wynika bezpośrednio z art. 6 ust.2 pkt 1 przywołanej ustawy. Realizacja programu to obowiązkowy i niezbędny element gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Dokument będący załącznikiem do niniejszej uchwały jest efektem prac: Przewodniczącej Zespołu Interdyscyplinarnego w Brzegu – mgr Bożena Łucyszyn oraz z-cy Przewodniczącej Zespołu Interdyscyplinarnego w Brzegu – mgr Michała Kwiatkowskiego. W dokumencie wykorzystano opracowaną w roku 2018 diagnozę zjawiska przemocy na terenie Gminy Brzeg przeprowadzoną przez Wyższą Szkołę Humanistyczno- Ekonomiczną w Brzegu.

Zakłada się realizację zadań wynikających z obowiązujących aktów prawnych, dążenie do wzmocnienia wypracowanego systemu i dotychczasowych działań podejmowanych na terenie miasta, a także monitoring, ewaluację jako metody wspierania rozwoju zawodowego jego realizatorów, zwiększające jakość i efektywność pomocy niesionej osobom dotkniętym przemocą w rodzinie. Program określa działania, które angażują wiele służb, instytucji oraz organizacji do odpowiedzialności za ich realizację. W związku z powyższym, proponuje się przyjęcie przedmiotowej uchwały przez Radę Miejską w Brzegu.

BURMISTRZ
Jerzy Wrębiak

Załącznik do uchwały Nr

Rady Miejskiej Brzegu

z dnia 2019 r.

**GMINNY PROGRAM
PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY
W RODZINIE
ORAZ
OCHRONY OFIAR PRZEMOCY W
RODZINIE

W GMINIE BRZEG

NA LATA 2019-2023**

Brzeg 2019

SPIS TREŚCI

Zawartość

I WPROWADZENIE.....	3
II OGÓLNE INFORMACJE – PRZEMOC W RODZINIE	5
III DIAGNOZA PROBLEMU PRZEMOCY W RODZINIE REALIZOWANA W ROKU 2018 NA TERENIE MIASTA BRZEG PRZEZ WYŻSZĄ SZKOŁĘ HUMANISTYCZNOEKONOMICZNĄ W BRZEGU	8
IV CELE PROGRAMU	68
V ADRESACI PROGRAMU	71
VI REALIZATORZY PROGRAMU.....	72
VII PLANOWANE DZIAŁANIA	73
VIII MONITORING I EWALUACJA	78
IX PODSUMOWANIE	79
SPIS TABEL	80
SPIS ILUSTRACJI.....	81
SPIS WYKRESÓW	82
BIBLIOGRAFIA.....	83

I WPROWADZENIE

Niniejszy program poświęcony jest zjawisku przemocy w rodzinie. Jego głównym celem jest przeciwdziałanie przemocy w rodzinie oraz zwiększenie skuteczności pomocy dla rodzin, w których ten problem występuje. Cele oraz zadania programu mają charakter profilaktyczny (propagowanie i promowanie zachowań alternatywnych wobec przemocy), edukacyjny (upowszechnianie wiedzy na temat przemocy i jej negatywnych skutków, kształtowanie właściwych postaw – w tym braku akceptacji dla przemocy) oraz wspierający (wsparcie merytoryczne i praktyczne służb pomocowych, wzmacnianie i aktywizowanie instytucji i organizacji poprzez współpracę i wymianę doświadczeń).

W literaturze specjalistycznej istnieje wiele definicji przemocy w rodzinie, prawie wszystkie zawierają w sobie pojęcia kluczowe, takie jak: działanie zamierzone, działanie intencjonalne, godzenie w godność drugiego człowieka, wykorzystanie przewagi sił, przejęcie władzy lub kontroli nad życiem bliskiej osoby czy wyrządzenie krzywdy. Przemoc domowa może być zarówno skutkiem, jak i przyczyną dysfunkcji w rodzinie. Bez wątplenia należy sklasyfikować ją w kategorii zachowań negatywnych o dużej szkodliwości społecznej.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie charakteryzuje przedmiot swoich regulacji i odniesień jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych (w rozumieniu art. 115 § 11 *Kodeksu karnego*), a także innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”.

Jednym z istotnych i długofalowych celów polityki społecznej państwa jest tworzenie warunków do prawidłowego funkcjonowania rodziny oraz zapobieganie występowaniu postaw i zachowań niepożądanych, w tym między innymi przemocy domowej. Badania nad kondycją życia rodzinnego w Polsce oraz obserwacja życia społecznego wskazują jednoznacznie, że nadal istnieje duża bariera w zgłaszaniu odpowiednim służbom istnienia

problemu przemocy zarówno przez ofiary, jak i świadków. Głównym powodem jest zastraszenie osób dotkniętych agresją, poczucie wstydu i bezradności oraz złudna nadzieja, że zachowania przemocowe już więcej się nie powtórzą. Tak naprawdę nie wiadomo do końca, jak duże w rzeczywistości jest zjawisko stosowania przemocy w polskich domach.

Zjawisko przemocy w rodzinie, ze względu na swoją złożoność, zasługuje na miano problemu interdyscyplinarnego i wymaga międzysektorowej i ciągłej współpracy wielu instytucji oraz organizacji pośrednio lub bezpośrednio związanych z problematyką przemocy w rodzinie.

Niniejszy dokument stanowi wypełnienie jednego ze wskazań ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie bowiem zgodnie z art. 6 ust. 2 pkt. 1 - do zadań własnych każdej gminy należy opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Utworzenie takiego dokumentu pozwala jednocześnie na dokonanie szczegółowej analizy problemu oraz prezentuje konkretne metody przeciwdziałania przemocy występującej w społeczności lokalnej, jaką tworzą na co dzień mieszkańcy Miasta Brzeg.

Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2019-2023 jest kontynuacją działań podejmowanych w ramach realizacji wcześniejszego dokumentu obejmującego lata 2014- 2018. Istotnym elementem programu jest zatem dalsze wprowadzanie w życie działań mających na celu podnoszenie świadomości społecznej, skutków przemocy w rodzinie oraz promowanie metod wychowawczych bez używania przemocy, zapewnienie ochrony i udzielanie pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie oraz upowszechnianie informacji o możliwościach i formach udzielania pomocy zarówno osobom dotkniętym przemocą, jak i stosującym przemoc w rodzinie.

II OGÓLNE INFORMACJE – PRZEMOC W RODZINIE

W odniesieniu do zachowań przemocowych w rodzinie zwraca się uwagę na cztery cechy charakterystyczne, które są ze sobą ściśle powiązane, występują jednocześnie i stanowią istotę problemu. Pierwszą jest intencjonalność, co oznacza, że postępowanie sprawcy nie jest przypadkowe, ma charakter świadomego i zamierzonego działania. Drugim równoległym mechanizmem jest wykorzystanie przez sprawcę nierównowagi sił fizycznych, psychicznych, ekonomicznych do wymuszenia na osobie bliskiej pożądanego zachowania. Trzecia cecha to uderzenie w dobro drugiej osoby, naruszenie jej wolności osobistej i godzenie w jej podstawowe prawa. Ostatnia cecha to spowodowanie konkretnej szkody psychicznej bądź fizycznej, zadawanie bólu i cierpienia

Wyróżniamy różne rodzaje przemocy;

1. **Fizyczną** – jej istotą jest naruszenie nietykalności fizycznej polegające na zachowaniach intencjonalnych prowadzących do uszkodzenia ciała lub niosących takie ryzyko, np. popychanie, szarpanie, ciągnięcie, szturchanie, klepanie, klapsy, ciągnięcie za uszy, włosy, szczypanie, kopanie, bicie ręką, pięścią, uderzenie w twarz - tzw. "policzek", przypalanie papierosem, duszenie, krępowanie ruchów, itp.;
2. **Psychiczną** – polega na naruszeniu godności osobistej. Osoba stosująca przemoc psychiczną wykorzystuje groźby, poniżanie, obrażanie, wyzywanie, osądzanie, ocenianie, krytykowanie, straszenie, szantażowanie, nieliczenie się z uczuciami, krzyczenie, oskarżanie, obwinianie, oczernianie, krzywdzenie zwierząt, czytanie osobistej korespondencji, ujawnianie tajemnic, sekretów, wyśmiewanie, lekceważenie, itp. celem nadrzędnym tego rodzaju zachowań jest sprawowanie kontroli nad ofiarą;
3. **Seksualną** – to działanie mające na celu naruszenie sfery intymnej drugiego człowieka. Polega na zmuszaniu osoby do aktywności seksualnej wbrew jej woli, kontynuowaniu aktywności seksualnej, gdy osoba nie jest w pełni świadoma, bez pytania jej o zgodę lub gdy na skutek zaistniałych warunków obawia się odmówić. Przymus może polegać na

bezpośrednim użyciu siły lub emocjonalnym szantażu. Do najczęstszych zachowań przemocowych w tej sferze należą: wymuszanie pożycia, obmacywanie, gwałt, zmuszanie do niechcianych praktyk seksualnych, nieliczenie się z życzeniami partnerki/partnera, komentowanie szczegółów anatomicznych, ocenianie sprawności seksualnej, wyglądu, itp.;

4. **Ekonomiczną** – jej istotę stanowi naruszenie własności drugiej osoby. Wiąże się z celowym niszczeniem dóbr materialnych, pozbawianiem środków lub stwarzaniem warunków, w których nie są zaspokajane niezbędne dla przeżycia potrzeby. Do najbardziej rozpowszechnionych działań w ramach przemocy ekonomicznej należą: niszczenie rzeczy, włamanie do zamkniętego osobistego pomieszczenia, kradzież, używanie rzeczy bez pozwolenia, zabieranie pieniędzy, przeglądanie dokumentów, korespondencji, dysponowanie czyjąś własnością, zaciąganie pożyczek "na wspólne konto", sprzedawanie osobistych lub wspólnych rzeczy bez uzgodnienia, zmuszanie do spłacania długów, itp.;
5. **Zaniedbanie** – polega na niezaspokajaniu podstawowych potrzeb emocjonalnych, fizycznych i materialnych, np. niedawaniu środków na utrzymanie, pozbawianiu jedzenia, ubrania, schronienia, braku pomocy w chorobie, nieudzieleniu pomocy, uniemożliwianiu dostępu do miejsc zaspokojenia podstawowych potrzeb: mieszkania, kuchni, łazienki, łóżka, toalety, itp.

Zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie należą do obowiązków gminy określonych m.in. w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej oraz ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Opracowanie i realizacja programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest zadaniem własnym gmin.

Przystępując do opracowania Programu przyjęto następujące założenia:

- 1) kontynuację celów i działań Gminnego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w latach 2014 - 2018 oraz z uwzględnieniem uwag i analiz z jego realizacji,
- 2) realizację zadań wynikających z aktów prawnych, w szczególności z Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, a także znowelizowanej ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie,
- 3) dostosowanie obecnego Programu do założeń Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014 – 2020,
- 4) dążenie do wzmocnienia systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Gminie Brzeg z uwzględnieniem dotychczasowych działań podejmowanych na terenie miasta.

III DIAGNOZA PROBLEMU PRZEMOCY W RODZINIE REALIZOWANA W ROKU 2018 NA TERENIE MIASTA BRZEG PRZEZ WYŻSZĄ SZKOŁĘ HUMANISTYCZNOEKONOMICZNĄ W BRZEGU

WPROWADZENIE

Z przykrością należy zauważyć, iż we wszystkich społeczeństwach i kręgach kulturowych obserwuje się problem przemocy w rodzinie, która jeszcze do niedawna, nie była utożsamiana ze zjawiskiem stricte patologicznym. Zaryzykować można stwierdzenie, iż uważano ją za nieodłączny element życia małżeńskiego i rodzinnego, „zło konieczne”, zjawisko w szeroko pojętej ocenie społecznej naganne, a jednak nienapiętnowane, niewymagające interwencji i pomocy z zewnątrz.

Przemoc w rodzinie może być zarówno skutkiem, jak i przyczyną dysfunkcji w rodzinie. Bez wątpliwości należy ją zakwalifikować do kategorii zachowań negatywnych, o dużej szkodliwości społecznej. Mimo, że w relacjach międzyludzkich istniała od zawsze, o przemocy w rodzinie mówiono niewiele, nie postrzegając jej jako poważnego zaburzenia w funkcjonowaniu rodziny.

Do przemocy dochodzi zazwyczaj za szczelnie zamkniętymi drzwiami domów. Wiele ofiar doznaje przemocy, latami skrywając rozmiar doznawanej krzywdy. Przemoc w rodzinie nadal stanowi problem wstydlivy i nad wyraz często skrywany. Niewątpliwym jest fakt, iż bierność społeczeństwa na problem przemocy w rodzinie, jak i bezsilność służb publicznych sprzyjają wzrostowi skali tego procederu.

Pomimo tego, iż w Polsce coraz więcej mówi się o przemocy w rodzinie, wciąż dość powszechne jest przekonanie, że liczba osób jej doświadczających jest niewielka i obejmuje głównie osoby z niższych warstw społecznych. Z całą odpowiedzialnością można stwierdzić, że przemoc w rodzinie nie jest zjawiskiem marginalnym.

W roku 2017 Małopolskie Centrum Profilaktyki przeprowadziło badania dotyczące diagnozy lokalnych zagrożeń społecznych w gminie Brzeg. Wyniki badań dotyczących

przemocy nie napawają optymizmem – blisko 19% respondentów ma w swoim otoczeniu osoby, które doświadczają przemocy w rodzinie. Natomiast 49% podejrzewa, że tak się dzieje. Wśród badanych mieszkańców aż 57% deklaruje, że nie wie do jakich instytucji może zgłosić się osoba doświadczająca przemocy w rodzinie. Są to informacje alarmujące. Autorzy badania sugerowali w rekomendacjach, że społeczność lokalna powinna zostać objęta kampanią informacyjną dotyczącą przemocy w rodzinie oraz lokalnych instytucji, które mogą udzielać pomocy.

W pierwszej części raportu przedstawiona została ogólna charakterystyka zjawiska przemocy w rodzinie. Informacje zawarte w tej części opracowania zawierają definicję przedmiotowego problemu. Materiał został sporządzony na podstawie różnorodnych źródeł oraz literatury przedmiotu. Ponadto ukazana została skala zjawiska przemocy w rodzinie zarówno na poziomie ogólnopolskim, jak i w województwie opolskim. Dane zawarte w rozdziale opracowane są m.in. na podstawie informacji zastanych, w tym sprawozdań jednostek terenowych policji województwa opolskiego, sprawozdań punktu interwencji kryzysowej i innych uzyskanych od instytucji samorządowych i pozarządowych.

W kolejnej części przedstawiono założenia metodologiczne badania własnego. Scharakteryzowano przedmiot badania oraz cele. Sformułowano problemy badawcze, jak również omówiono metodę, technikę i narzędzia, za pośrednictwem których gromadzono materiał badawczy.

W części trzeciej przedstawione są wyniki badania własnego.

Prezentowany raport ma być źródłem wiedzy w zakresie przemocy w rodzinie i szczegółowo przedstawiać skalę przedmiotowego zjawiska na terenie miasta, gminy Brzeg. W ostatniej części raportu przedstawione są także rekomendacje do praktycznych działań, adresowane w szczególności do służb funkcjonujących w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a także organów samorządowych mających wpływ na ich kształtowanie i wdrażanie.

CZEŚĆ I DIAGNOZY

- **Zjawisko przemocy w rodzinie w świetle statystyk**

Występowanie zjawiska przemocy w rodzinie nieodłącznie wiąże się z pojęciami złości i agresji. Złością nazywa się emocję (uczucie), towarzyszące mobilizacji organizmu w sytuacjach, kiedy daną osobę spotykają trudności na drodze do realizacji wyznaczonego celu. W tym rozumieniu złość jest naturalnym elementem emocjonalnego funkcjonowania każdego człowieka i jednostka ma niewielki wpływ na jej odczuwanie. To, na co wpływ ma każdy z nas to reakcja na uczucie złości, która w dużej mierze zależy od umiejętności opanowania emocji. Agresja natomiast to działanie, które jest świadome i zamierzone. Ma ono a celu wyrządzenie krzywdy fizycznej, psychicznej bądź materialnej osobie. Agresja jest jedną z form wyrażania złości, występuje zazwyczaj incydentalnie. Przemoc z kolei charakteryzuje się przewagą jednej ze stron. Jest to sytuacja, w której sprawca wykorzystuje swoją przewagę (fizyczną, psychiczną, materialną, itp.), aby skrzywdzić ofiarę i odnieść korzyść¹.

Definicja zjawiska społecznego jakim jest przemoc, nie jest jednoznaczna. Wydaje nam się, że kiedy mówimy o przemocy w rodzinie, wszyscy wiemy, co kryje się pod tym pojęciem

i podobnie je rozumiemy. Tymczasem badania oraz wieloletnie doświadczenie osób pracujących i współpracujących z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie pokazują, że pojęcie to wcale nie jest jednolite i bywa bardzo różnie interpretowane oraz definiowane.

W literaturze psychologicznej i socjologicznej termin przemocy w rodzinie określany jest mianem *domestic violence*. Jest to pojęcie na tyle ogólne, że do bardziej szczegółowych analiz konieczne jest uwzględnienie wzajemnych relacji. W celu dogłębnego zrozumienia pojęcia przemocy w rodzinie, niezbędnym jest odwołanie się do literatury specjalistycznej. Anna Lipowska-Teutsch interpretuje przemoc jako „wszelkie odmiany złego traktowania tych członków rodziny, którzy nie są w stanie skutecznie się bronić”².

¹ T. Sibiela, K. Mazur-Niewiedział, K. Bodzioch, T. Wrzesień, S. Manterys, *Poradnik dla słuchacza kursu specjalistycznego z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2015, s. 6-7.

² A. Lipowska-Teutsch, *Rodzina a przemoc*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Wyd.2, Warszawa 1998, s.128.

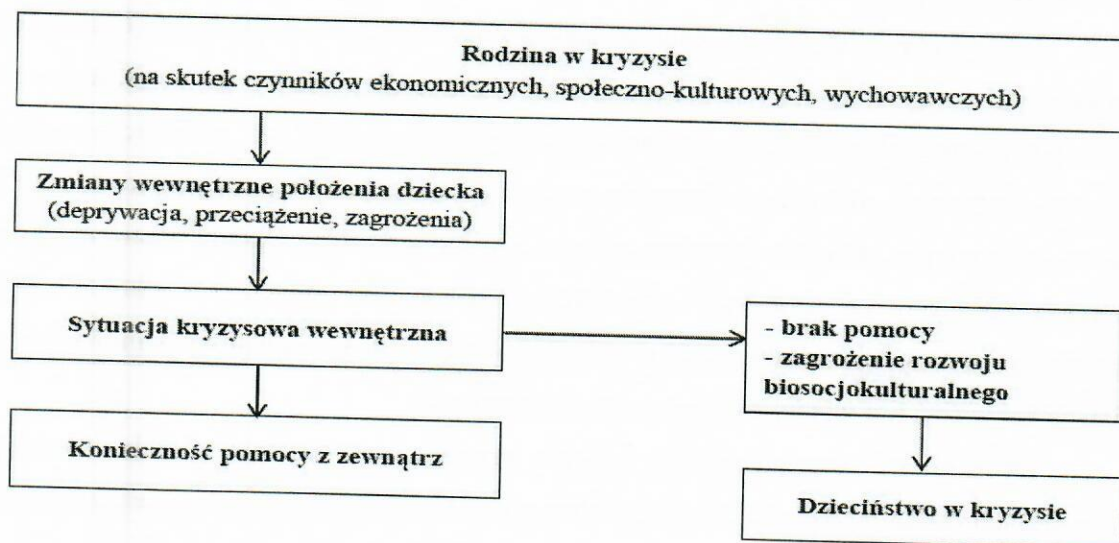
Przemoc w rodzinie jest przez Bożenę Matyjas traktowana jako sytuacja kryzysowa. Zdaniem autorki kryzys jest „odczuwaniem lub doświadczeniem wydarzenia bądź sytuacji jako trudności nie do zniesienia, wyczerpującej zasoby wytrzymałości i naruszającej mechanizmy radzenia sobie z trudnościami”³.

Rodzina znajdująca się w sytuacji kryzysowej – rodzina w kryzysie – charakteryzuje się niebezpiecznymi warunkami życia i rozwoju dzieci (rysunek 1).

Szczególnie niebezpieczną sytuacją kryzysową dla rodziny i wychowujących się w niej dzieci jest przemoc. Irena Pospiszył definiuje przemoc jako: „wszystkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji”⁴.

Według Janusza Surzykiewicza przemoc „polega na świadomym wywieraniu presji na słabszą jednostkę lub grupę, na wykorzystaniu własnej przewagi fizycznej lub psychicznej. Wiąże się to z fizycznym lub psychicznym przymusem, z działaniem wbrew woli jednostki i na jej szkodę. Rozważając pojęcie przemocy podkreśla się, że nie wolno zapominać o intencjach działania, ale też należy uwzględnić ich intensywność”⁵.

Rysunek 2.1. Sytuacje kryzysowe dla rozwoju dziecka



Źródło: B. Matyjas, *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2008 s. 117.

³ B. Matyjas, *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2008, s. 113.

⁴ I. Pospiszył, *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 14.

⁵ J. Surzykiewicz, *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjologiczne*, Centrum Metodyczne Pomocy Pedagogiczno-Psychologicznej, Warszawa 2000, s. 20.

W opinii Wandy Badury-Madej i Agnieszki Dobrzyńskiej-Mestarhazy przemocą jest „zachowanie, którego intencją jest wyrządzenie fizycznej krzywdy drugiemu człowiekowi lub też czyn, który jest postrzegany jako mający taką intencję”⁶.

Ewa Jarosz zwraca natomiast uwagę, że przemocą jest zarówno czynność, jak i zaniechanie działania. Według autorki przemoc polega na: „zachowaniach, jak i powstrzymaniu się od pewnych zachowań, przez rodziców lub opiekunów, zachowaniach niezgodnych z istniejącymi standardami i normami postępowania z dzieckiem (w tym sprzecznych z uznawanymi normami moralnymi, lub uznawanymi za niestosowne); zachowaniach, które powodują fizyczne i psychiczne szkody rozwojowe lub stanowią zagrożenie rozwoju, oraz nieprzypadkowości zachowań”⁷.

Art. 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2015 r., poz. .1390, Dz.U. z 2019 r., poz. 730) definiuje przemoc w rodzinie jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny albo osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”⁸.

Zapis ustawy w czytelny sposób porządkuje wiedzę dotyczącą przemocy i obszaru jej występowania. Jest to bardzo ważny dokument szczególnie dla osób, które miały wątpliwości, czym jest przemoc. Najczęściej spotykane mity dotyczą przekonań, iż: „przemoc w rodzinie to sprawa prywatna, nikt nie powinien się wtrącać”, „nie ujawnia się tajemnic rodzinnych”, „ofiary przemocy w rodzinie akceptują przemoc, bo nic nie robią”, „gdyby ofiara naprawdę cierpiała odeszłaby od sprawcy”, „przyczyną przemocy w rodzinie jest alkohol”. Mity funkcjonujące w społeczeństwie często uniemożliwiają szybką i skuteczną pomoc ofiarom, dlatego tak ważna jest wiedza na temat zjawiska przemocy.

W literaturze specjalistycznej mianem przemocy w rodzinie określa się każde zachowanie członka rodziny skierowane wobec osoby bliskiej, którego celem jest utrzymanie

⁶ M. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mestarhazy, *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 12.

⁷ E. Jarosz, *Dom, który krzywdzi*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2001, s. 59.

⁸ Art. 2 Ustawy z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2015 r., poz. .1390, Dz.U. z 2019 r., poz. 730).

nad nią kontroli i władzy. Jest to działanie zamierzone wykorzystujące przewagę sił, naruszające godność oraz podstawowe prawa i wolności, powodujące cierpienie i szkody⁹.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje się następującymi cechami:

- jest intencjonalna – jest zamierzonym, celowym działaniem człowieka,
- prowadzi do naruszenia podstawowych praw i wolności ofiary,
- odbywa się w warunkach nierównowagi sił – sprawca ma i wykorzystuje przewagę (fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną) nad ofiarą. Źródłem dysproporcji sił zazwyczaj są wiek, płeć, stan zdrowia, różne zależności¹⁰,
- powoduje cierpienie oraz naraża zdrowie i życie ofiary na poważne szkody¹¹,
- jest nakierowana na kontrolowanie i podporządkowanie ofiary.

W celu lepszego zobrazowania przemocy domowej oraz trudności wynikających z podjęcia decyzji o przerwaniu tego zjawiska przez osoby jej doznające, niezbędne jest poznanie cyklu przemocy. Zdecydowana większość osób doświadcza omawianego problemu w sposób powtarzający się. Jednocześnie obecność cykli daje podstawę dla wyjaśnienia procesu wiktyimizacji ofiar i pojawiającego się w zachowaniu syndromu wyuczonej bezradności¹².

Na podstawie badań kobiet doświadczających przemocy domowej L. E. Walker opisała cykl przemocy w rodzinie wyszczególniając w nim trzy następujące po sobie fazy: fazę narastającego napięcia, fazę ostrej przemocy, fazę miodowego miesiąca (rysunek 2).

W fazie narastającego napięcia obserwuje się coraz częstsze pojawianie się konfliktów i wzrost napięcia w związku. Jedna z osób się spięta drażliwa, a negatywne emocje wyladowuje na partnerze. Zachowania takie pojawiają się z większą częstotliwością, a ich powody stają się coraz bardziej błahe. Z punktu widzenia sprawcy przemocy jest to próba ukarania partnera, lub naprawy albo zmiany sytuacji. Ofiara natomiast często szuka winy w sobie, próbuje załagodzić sytuację i sprostać oczekiwaniom partnera.

W fazie ostrej przemocy napięcie emocjonalne sprawcy jest tak wysokie, że każdy incydent może wywołać brutalny wybuch agresji, przejawiającej się w różnych formach. Agresja fizyczna znajduje ujście w biciu, kopaniu, rzucaniu przedmiotami, duszeniu. Agresja

⁹ M. Makara-Studzińska, A. Grzywa, R. Turek, *Kobiece oblicza stosowania przemocy (w): Postępy Psychiatrii i Neurologii*, Lublin 2005, nr 14.

¹⁰ Zespół Centrum Praw Kobiet, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik kuratora*, Warszawa 2009, s. 27.

¹¹ Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet, Rekomendacja Generalna nr 19, *Przemoc wobec kobiet* Wyd. Temida, Warszawa 2005, s. 23.

¹² B. Hołyst, *Wiktymologia*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2006, s. 116.

słowna przejawia się w obrażaniu, wyzywaniu, groźbach. Fizyczna forma agresji to poniżanie i zastraszanie. Ofiara przemocy nadal upatruje winy w sobie, odczuwa strach, wstyd i bezradność, ale ponownie próbuje zadowolić sprawcę. Często na tym etapie cyklu przemocy sprawa zostaje zgłoszona policji lub ofiara ucieka od sprawcy.

Rysunek 2.2. Cykl przemocy w rodzinie



Źródło: T. Sibiela, K. Mazur-Niewiedział, K. Bodzioch, T. Wrzesień, S. Manterys, *Poradnik dla słuchacza kursu specjalistycznego z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2015, s. 9.

W fazie miodowego miesiąca następuje spadek napięcia emocjonalnego sprawcy i zmiana jego zachowania. Przeprasza on ofiarę, obiecuje poprawę zachowania oraz stara się wzbudzić pozytywne reakcję i uczucia. Ofiara często w takiej sytuacji ulega zapewnieniom sprawcy, ponownie z nim zamieszkuje i wycofuje zgłoszenie przemocy na policji. Dla osób współpracujących z ofiarą (np. policjantów, psychologów), jest to zachowanie niezrozumiałe i zniechęcające do dalszego działania. Po jakimś czasie jednak napięcie emocjonalne w związku ponownie wzrasta, wkraczając w fazę nastającego napięcia i cykl przemocy

domowej powtarza się. Cykle te potrafią trwać wiele lat, a wraz z ich upływem skraca się faza miodowego miesiąca, aż do całkowitego jej zaniku i występowania tylko fazy narastającego napięcia i fazy ostrej przemocy¹³.

Poniżej przedstawiono **formy przemocy** w rodzinie:

- **fizyczna** - są to wszelkiego rodzaju działania bezpośrednie z użyciem przemocy, np. popychanie, przytrzymywanie, policzkowanie, bicie, kopanie, szarpanie, wykręcanie rąk itp.,
- **psychiczna** – działania wykorzystujące mechanizmy psychologiczne, np. wyśmiewanie, wyzywanie, poniżanie, stosowanie gróźb, szantażowanie, krytykowanie, kontrolowanie, izolowanie, wmawianie choroby psychicznej, ciągłe niepokojenie itp. Termin obrażenia psychiczne - odnosi się do szkód powodujących obniżenie możliwości intelektualnych lub psychicznych jednostki, w wyniku czego następuje wyraźne pogorszenie się jej funkcjonowania w porównaniu z typowymi dla danej kultury standardami osiągnięć i zachowania¹⁴,
- **seksualna** – nakazywanie różnego rodzaju niechcianych zachowań w celu zaspokojenia potrzeb seksualnych, np. wymuszanie pożycia seksualnego, nieakceptowanych form współżycia seksualnego, gwałt, demonstrowanie zazdrości, wyśmiewanie ciała, krytyka zachowań seksualnych itp.,
- **ekonomiczna** – ma na celu uzależnienie finansowe od sprawcy, np. ograniczanie dostępu do wspólnych środków finansowych, niezaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych rodziny, okradanie, odbieranie zarobionych pieniędzy, uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, zaciąganie kredytów wbrew woli współmałżonka itp.¹⁵
- **zaniedbanie** - np. „żywieniowe, higieniczne, medyczne, jako stanu wynikającego z braku dbałości czy też opieki, stosowanego najczęściej wobec dzieci, osób starszych, niepełnosprawnych, chorych”¹⁶.

¹³ T. Sibiela, K. Mazur-Niewiedział, K. Bodzioch, T. Wrzesień, S. Manterys, *Poradnik dla słuchacza kursu specjalistycznego z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2015, s. 9-11.

¹⁴ M. Halicka, J. Halicki, *Przemoc wobec ludzi starych, Na przykładzie badań środowiskowych w województwie podlaskim*, Wyd. Temida, Białystok 2010, s.19-23.

¹⁵ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Wyd. PARPA, Warszawa 1999, s. 25.

¹⁶ H. D. Sasal, *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Wyd. PARPA, Warszawa 2005, s. 28-29.

W literaturze przedmiotu zwraca się szczególną uwagę na wyżej wymienione rodzaje przemocy stosowane wobec dzieci¹⁷.

Przemoc fizyczna to wszystkie zachowania agresywne w stosunku do ciała dziecka. Obejmuje ona zarówno klapsy i szarpnięcia, jak i faktyczne maltretowanie polegające na katowaniu z użyciem różnorodnych sposobów i narzędzi. Przemoc psychiczna polega na rozmyślnym niszczeniu lub istotnym obniżaniu możliwości prawidłowego rozwoju dziecka poprzez szereg działań, takich jak: wyzwiska, odrzucenie emocjonalne, stosowanie nadmiernych wymagań, ignorowanie możliwości rozwojowych. Nadużyciem seksualnym nazywa się angażowanie dziecka w aktywności seksualne nieadekwatne do etapu rozwojowego, w którym się znajduje. Działania te naruszają normy obyczajowe i społeczne, a dziecko nie jest w stanie ich zrozumieć ani zaakceptować. Zaniechywanie dziecka polega na niezaspokojeniu potrzeb dziecka, niezbędnych dla jego prawidłowego rozwoju. Potrzeby te mogą być zarówno fizyczne, jak i psychiczne i zwykle odnoszą się do: odżywiania, ubioru, schronienia, higieny, opieki medycznej, kształcenia i rozwoju psychicznego¹⁸.

W Polsce prowadzi się badania dotyczące interwencji określonych służb w przypadkach stosowania przemocy w rodzinie. Dane statystyczne ujmowane są najczęściej w formie rocznych sprawozdań, takich jak na przykład sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie lub badania opinii publicznej na temat przemocy w rodzinie¹⁹. Sprawozdania te zawierają wiele różnych danych, takich jak: liczba sprawców przemocy w rodzinie, odsetek sprawców pod wpływem alkoholu, liczba i płeć i wiek pokrzywdzonych przemocą osób, liczba wypełnionych formularzy „Niebieskie Karty” przez uprawnione do tego osoby, liczba osób skazanych za przestępstwa związane z przemocą w rodzinie, itp. Taki układ sprawozdań pozwala na szczegółową i dogłębną analizę zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce na przestrzeni wielu lat. Wykres 1 prezentuje liczbę sprawców przemocy w rodzinie w Polsce w latach 1999-2013, a wykres 2 – odsetek sprawców przemocy w rodzinie pod wpływem alkoholu.

Wykres 1 prezentuje prawidłowość współwystępowania problemu alkoholowego z zachowaniami o charakterze przemocowym. Na podstawie danych tych można zauważyć,

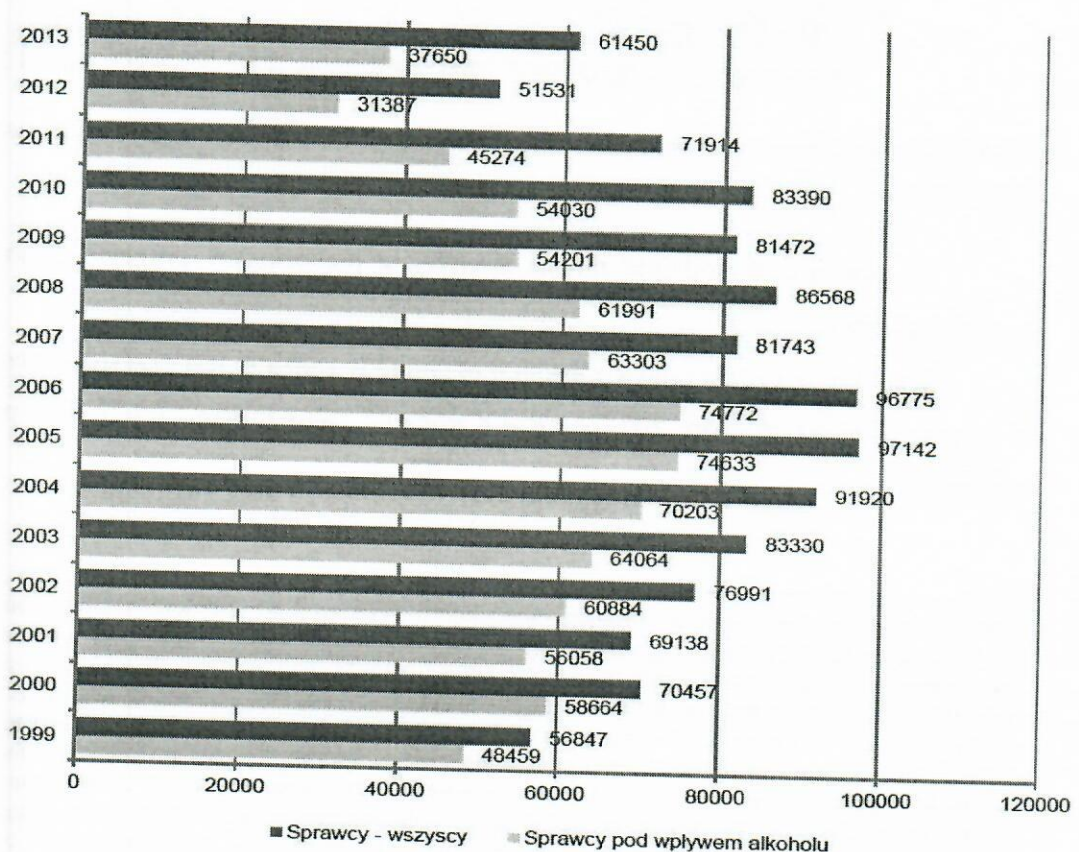
¹⁷ J. Brągiel, *Zagadnienie przemocy wobec dziecka w rodzinie*, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke (red.), *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 296.

¹⁸ Tamże, s. 296.

¹⁹ M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 4.06.2018), s. 36.

że odsetek sprawców pod wpływem alkoholu w odniesieniu do ogólnej liczby sprawców przemocy ulega zmianom w analizowanym okresie. W 1999 roku odsetek sprawców pod wpływem alkoholu stanowił – 85,2%, w 2000 – 83,2%, 2001 – 81%, 2002 – 79%, 2003 – 76,8%, 2004 – 76,3%, 2005 – 76,8%, 2006 – 77,2%, 2007 – 77,4%, 2008 – 71,6%, 2009 – 66,5%, 2010 – 64,8%, 2011 – 62,9%, 2012 – 60,9%, w 2013 roku 61,2% ogółu sprawców przemocy domowej. Dane zestawione na wykresie 2 jednoznacznie wskazują na zmniejszanie się odsetka sprawców przemocy w rodzinie stosujących przemoc pod wpływem alkoholu.²⁰

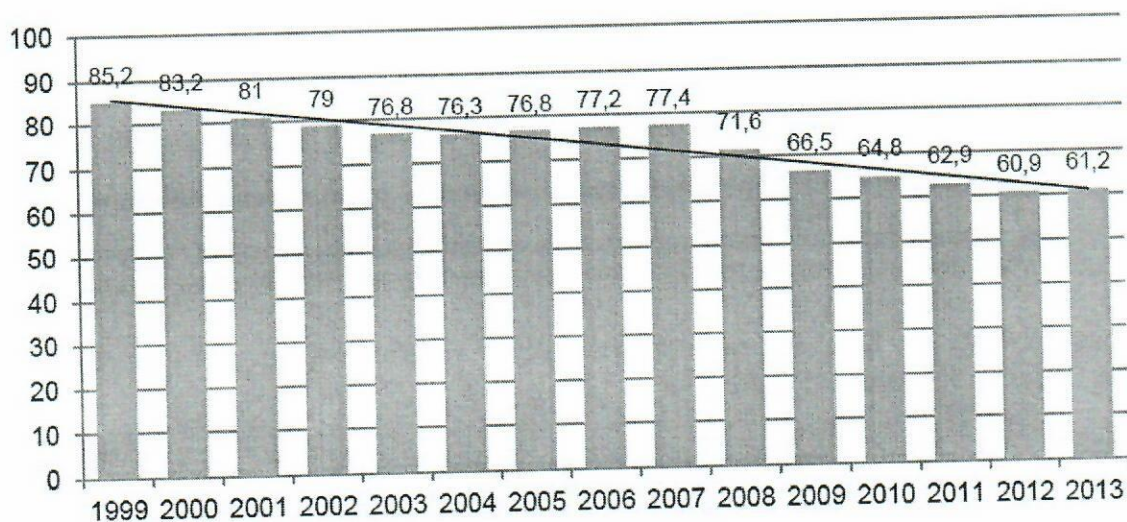
Wykres 2.1. Liczba sprawców przemocy w rodzinie (w tym pod wpływem alkoholu) w Polsce w latach 1999-2013



Źródło: M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 04.12.2018), s. 38.

²⁰ M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 04.12.2018), s. 39.

Wykres 2.2. Odsetek sprawców przemocy w rodzinie pod wpływem alkoholu w Polsce w latach 1999-2013



Źródło: M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 4.12.2018), s. 39.

Na przemoc w rodzinie można spojrzeć z perspektywy prawnej²¹, moralnej oraz psychologicznej.

Z punktu widzenia prawa polskiego przemoc w rodzinie jest przestępstwem ściganym z urzędu, określonym w art. 207 Kodeksu Karnego²², zagrożonym karą do 5 lat pozbawienia wolności²³.

²¹ Perspektywa prawna przemocy w rodzinie pozostaje w dyspozycji art. 207 KK -zamieszczony w rozdziale XXVI Kodeksu Karnego. Przedmiotem ochrony, z uwagi na umiejscowienie przepisu we wskazanym rozdziale jest rodzina, jej prawidłowe funkcjonowanie oraz opieka. Ponadto wskazuje się, że przepis ten chroni zdrowie oraz bezpieczeństwo osobiste osób wymienionych w dyspozycji art. 207 § 1; Należy zauważyć, że krąg tych osób jest szeroki. Obejmuje bowiem nie tylko osoby najbliższe, które zazwyczaj będą utożsamiane z członkami rodziny sprawcy, ale również osoby nienależące do rodziny sprawcy (osoby pozostające wobec sprawcy w stałym lub przemijającym stosunku zależności, małoletni oraz osoby nieporadne ze względu na swój stan psychiczny lub fizyczny). Pojęcie osoby najbliższej jest zdefiniowane w art. 115 § 11 (zob. uwagi do art. 115 § 11). Obejmuje ono współmałżonka, wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i powinowatych, a także osoby pozostające w faktycznym wspólnym pożyciu. Osobą nieporadną jest ten, kto z uwagi na swój stan nie może samodzielnie decydować o swoim losie czy zmieniać miejsca położenia. Przyczynami tego stanu mogą być podeszły wiek, kalectwo, choroba umysłowa lub upośledzenie umysłowe. Małoletni to osoba, która nie ukończyła 18 roku życia (art. 10 k.c.). Natomiast osobą pozostającą w stosunku zależności będzie ten, kogo położenie, los są zależne od sprawcy. Istnienie stosunku zależności może wynikać z przyczyn natury faktycznej, prawnej lub z umowy. W literaturze wskazuje się, że przez stosunek zależności należy rozumieć taki stan, który daje możliwość wywierania określonego wpływu bezpośredniego lub pośredniego na losy i położenie innej osoby.

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks Karny (tj. Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 z późn. zm.).

²³ A. Wąsek, *Kodeks Karny. Część Szczegółowa. Komentarz do Artykułów 117-221*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2004, s. 1034.

W perspektywie moralnej „przemoc jest krzywdzeniem słabszego, rozumianym jako zło moralne. Sprawca takich czynów, winien bezwzględnie odczuwać pogardę ze strony społeczeństwa. Moralna ocena przemocy powinna powstrzymywać sprawców i motywować świadków do pomagania bezbronnym ofiarom”²⁴.

Analizując psychologiczny aspekt przemocy domowej skupia się uwagę na cierpieniu i bezradności ofiary, odsłania mechanizmy wewnętrzne i sytuacyjne sterujące agresją oraz złożone procesy interakcji między sprawcą i ofiarą. Psychologiczne zrozumienie przemocy odgrywa podstawową rolę przy pomaganiu ofiarom w wyzwalaniu się od przemocy i w naprawianiu szkód, jakie poczyniła w ich życiu.

Perspektywa społeczna obrazuje, iż obyczaje i niektóre postawy sprzyjają przemocy lub ją usprawiedliwiają. Postępowanie sprawców często bywa wspierane przez czynniki kulturowe. Przemoc w stosunku do kobiet i dzieci przez wieki była akceptowana nie tylko obyczajowo, ale i prawnie. Osoby, które doświadczają przemocy w rodzinie bardzo często nie szukają pomocy lub mają trudności z przyjęciem bezinteresownego wsparcia. Głównym powodem jest kontekst społeczny problemu oraz dyskomfort ofiar związany z ujawnianiem dysfunkcji w rodzinie. Psychologia sprawców przemocy nie jest jeszcze dziedziną bogatą w usystematyzowaną wiedzę. Badania nad przemocą w rodzinie pozwoliły wyodrębnić najbardziej typowe zachowania sprawców przemocy, stosujących technikę prania mózgu, do których zalicza się: izolację, monopolizację uwagi, doprowadzanie do wyczerpania, wywoływanie lęku i depresji, naprzemiennosc kary i nagrody, demonstrowanie wszechmocy i wszechwładzy, wymuszanie drobnych przysług. Naganność ich postępowania bardziej skłania do karania niż wnikliwego zastanowienia się, dlaczego tak postępują²⁵.

W wielu przypadkach przemoc jest związana z nietrzeźwością sprawców. Alkohol jednak nie powinien być uznawany za bezpośrednią i wyłączną przyczynę agresji. Niejednokrotnie sprawcy w ogóle nie chcą kontrolować swego gniewu, a nawet z premedytacją go potęgują. Coraz częściej rozpoczynane są „próby oddziaływania na

²⁴ J. Mellibruda, *Przemoc domowa*, „Charaktery”, 1997, nr 9, s. 15.

²⁵ Z. Siwik, *Komentarz do kodeksu karnego*, Lexpolonica: Przepis art. 207 KK zawiera przestępstwo o zróżnicowanym przedmiocie ochrony. Obok głównego przedmiotu ochrony, jakim jest rodzina i instytucja opieki, ubocznym przedmiotem ochrony może być życie, zdrowie, nietykalność cielesna, wolność i cześć człowieka. Doktryna i orzecznictwo posługują się bardzo ogólnym określeniem bezpośredniego przedmiotu w art. 207. Przy analizie ustawowego pojęcia „przestępstwo podobne” szczególną rolę przy tym przestępstwie będzie odgrywać ustalenie charakteru prawnego stanowiącego uboczny przedmiot ochrony z art. 207 § 1-3, który zaatakował sprawca znęcania się (zob. postanowienie SN z 20 kwietnia 2001 r., V KKN 47/2001, *LexPolonica* nr 351471, OSP 2002, nr 3).

sprawców, które zmierzają do nauczenia ich samokontroli i wyzwolenia spod wpływu nałogowej agresywności”²⁶.

Dzieci wzrastające wśród przemocy w domu, doznają jej nie tylko wtedy, gdy są bezpośrednio maltretowane lub zaniedbywane przez rodziców czy opiekunów. Cierpią i są krzywdzone także wówczas, gdy są świadkami przemocy dorosłych. Przemoc doznawana w dzieciństwie tworzy podwaliny pod wszelkiego rodzaju formy przemocy i przynosi najczęściej dotkliwych i długotrwałych szkód²⁷.

W Polsce obserwujemy systematyczny wzrost poziomu wiedzy o zjawisku przemocy, metodach pomagania, mamy coraz lepsze rozwiązania prawne w tej kwestii²⁸. Aby skutecznie przeciwdziałać przemocy w rodzinie, należy koniecznie pracować zespołowo, ułatwiać przepływ informacji w środowisku oraz udzielać sobie nawzajem wsparcia jednostkowego i instytucjonalnego. Dlatego tak ważne jest tworzenie lokalnych systemów.

Ze względu na złożoność oraz specyfikę problemu przemocy w rodzinie, oszacowanie skali i rozmiarów tego zjawiska jest bardzo trudne do zbadania. Problem przemocy w rodzinie jest zazwyczaj tematem tabu w środowisku, w którym się pojawia. Trudności w dokonaniu pomiaru takiego zachowania, wynikają z faktu, iż dotyczą one prywatnej sfery człowieka. Ludzie często wstydzą się swojej bierności bądź czują lęk przed ujawnieniem danych personalnych swojego oprawcy²⁹.

Oficjalne statystyki nie obejmują niezgłaszanych przypadków przemocy, a problematyka przemocy jest nad wyraz drażliwa, stąd wszystkie problemy z jej właściwą eksploracją. Poszkodowani wielokrotnie decydują się na utrzymywanie sprawy w tajemnicy, bowiem często sprawca przemocy jest głównym a nawet jedynym żywicielem rodziny. Odizolowanie oprawcy przemocy przysporzyłoby jedynie osobie doznającej przemocy wielu kłopotów natury materialnej. Niejednokrotnie lęk przed odwetem ze strony „kata” decyduje o zachowaniu przez osobę doznającą przemocy postawy pasywnej. Ponadto prawidłowo funkcjonująca rodzina „stanowi ważną część własnego wizerunku, dlatego podświadomie dąży się do zaprezentowania jej jak w najlepszym świetle”³⁰.

²⁶ J. Mellibruda, *Przemoc domowa*, „Charaktery”, 1997, nr 9, s. 17.

²⁷ Tamże, s. 19.

²⁸ D. G. Dutton, *Przemoc w rodzinie*, Diogenes: Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa 2001, s. 206.

²⁹ S. D. Herzberger, *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, PARPA, Warszawa 2002, s.69.

³⁰ M. Halicka, J. Halicki (red.), *Przemoc wobec ludzi starych na przykładzie badań środowiskowych w województwie podlaskim*, Wyd. Temida 2, Białystok 2010, s. 19.



- **Procedura „Niebieskiej Karty”**

Procedura „Niebieskiej Karty” jest jednym z narzędzi stosowanych do przeciwdziałania przemocy w rodzinie, na podstawie ustawy z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2015 r., poz. .1390, Dz.U. z 2019 r., poz. 730). Zgodnie z art. 9d tej ustawy podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się w oparciu o procedurę „Niebieskiej Karty” i nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Zaangażowani w tę procedurę są przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia. Powinni oni realizować tę procedurę współpracując ze sobą i przekazując szefowi zespołu interdyscyplinarnego informacje o podjętych działaniach. Rozpoczęcie procedury „Niebieskiej Karty” następuje w wyniku wypełnienia formularza „Niebieska Karta - A” (wzór w Aneksie – załącznik 1)³¹. Szczegółowe informacje dotyczące procedury „Niebieskiej Karty” znajdują się w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2011 r. Nr 209, poz. 1245).

Obecne założenia procedury „Niebieskiej Karty” zakładają bliską współpracę różnych służb i instytucji związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, których celem jest przede wszystkim zapobieganie dalszemu szerzeniu się przemocy oraz opracowanie i realizacja indywidualnego planu pomocy.

Zmodyfikowana procedura „Niebieskiej Karty” zakłada, że wszystkie służby zaangażowane w realizację zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie będą ze sobą ściśle współpracować. Jej główny cel stanowi zapobieganie dalszemu występowaniu przemocy w rodzinie poprzez realizację indywidualnego planu pomocy. Na procedurę „Niebieskiej Karty” składa się zbiór czynności podejmowanych i realizowanych w związku z uzasadnionym podejrzeniem stosowania przemocy w rodzinie przez szereg zaangażowanych

³¹ Art. 9d Ustawy z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2015 r., poz. .1390, Dz.U. z 2019 r., poz. 730).

w nią organów, m. in.: policji, jednostek pomocy społecznej, oświaty i ochrony zdrowia, komisji rozwiązywania problemów alkoholowych³².

Zmiany, jakie nastąpiły w wyniku wprowadzenia w życie przepisów zapisanych w ustawie z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2010 nr 125 poz. 842), wiązały się z nałożeniem na organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego szeregu nowych obowiązków. Głównym założeniem tej nowelizacji było zwiększenie zaangażowania w zapobieganie występowania przemocy w rodzinie, głównie dzięki zbliżeniu się organów odpowiedzialnych za profilaktykę do osób bezpośrednio lub pośrednio dotkniętych tym problemem, oraz zacieśnienie współpracy tych organów. Celowi temu miało służyć powołanie zespołów interdyscyplinarnych funkcjonujących bezpośrednio na obszarze występowania zjawiska przemocy i zorientowanych na szybkie udzielenie pomocy potrzebującym jej rodzinom. Organizacja zespołu interdyscyplinarnego opisana jest w art. 9a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Zgodnie z jego zapisami, zespół interdyscyplinarny powoływany jest przez wójta, burmistrza albo prezydenta miasta. W składzie takiego zespołu znajdują się przedstawiciele:

- jednostek organizacyjnych pomocy społecznej,
- gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych,
- policji,
- oświaty,
- ochrony zdrowia,
- organizacji pozarządowych
- oraz kuratorzy sądowi³³.

Do zespołu interdyscyplinarnego mogą też należeć prokuratorzy i reprezentanci innych podmiotów mających na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Zapisy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie stanowią, że przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego wybiera się spośród osób wchodzących w jego skład, na pierwszym posiedzeniu zespołu. Częstotliwość spotkań zespołu uzależniona jest od potrzeb, jednak spotkania te nie mogą odbywać się rzadziej niż raz na trzy miesiące. Działalność zespołu

³² M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 4.06.2018), s. 37.

³³ D. Kwiatkowski, *Policja w systemie zapobiegania przemocy w rodzinie*, materiał dydaktyczny, Biblioteka Policjanta Prewencji, Wydawnictwo Szkoły Policji w Słupsku, Słupsk 2012, s. 23.

interdyscyplinarnego regulowana jest porozumieniami zawartymi przez podmioty wchodzące w jego skład a przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego, czyli wójtem, burmistrzem lub prezydentem miasta. Lokalny ośrodek pomocy społecznej odpowiedzialny jest z kolei za obsługę organizacyjno-techniczną. Zespół interdyscyplinarny ma możliwość tworzenia grup roboczych dla rozwiązywania problemów przemocy domowej w indywidualnych przypadkach. W skład poszczególnych grup roboczych wchodzi wówczas przedstawiciele zespołu interdyscyplinarnego oraz inni specjaliści związani z rozwiązywaniem problemów przemocy w rodzinie. Poszczególni członkowie zespołu interdyscyplinarnego i grup roboczych wykonują zadania w ramach obowiązków służbowych lub zawodowych. Do głównych działań realizowanych przez zespół interdyscyplinarny, określonych w ramach gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz programu ochrony ofiar przemocy w rodzinie należy:

- diagnozowanie problemu przemocy domowej,
- przeciwdziałanie przemocy w rodzinie poprzez podejmowanie odpowiednich działań w środowisku zagrożonym przemocą,
- przeprowadzanie interwencji w środowisku, w którym istnieje przemoc w rodzinie,
- dostarczanie informacji o możliwych sposobach udzielenia pomocy poprzez instytucje i osoby działające w środowisku lokalnym,
- podejmowanie niezbędnych działań w odniesieniu do osób stosujących przemoc w rodzinie³⁴.

Zadania grup roboczych obejmują przede wszystkim:

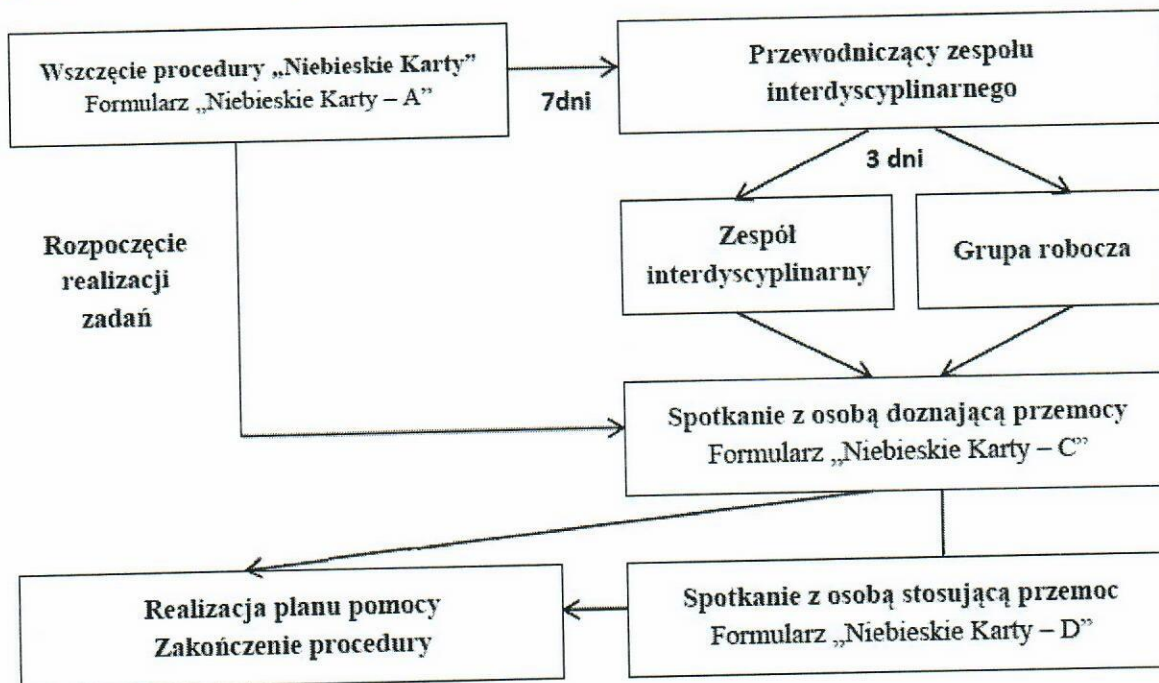
- sporządzenie oraz realizację planu pomocy indywidualnie dla każdej rodziny dotkniętej przemocą,
- nadzorowanie sytuacji rodzin już dotkniętych oraz tych zagrożonych wystąpieniem przemocy,
- prowadzenie niezbędnej dokumentacji działań prowadzonych wobec rodzin dotkniętych przemocą, oraz efektów tych działań³⁵.

Schemat procedury „Niebieskie Karty” przedstawiono na rysunku 3.

³⁴ D. Kwiatkowski, *Policja w systemie zapobiegania przemocy w rodzinie*, materiał dydaktyczny, Biblioteka Policjanta Prewencji, Wydawnictwo Szkoły Policji w Słupsku, Słupsk 2012, s. 24.

³⁵ Tamże, s. 24.

Rysunek 2.3. Schemat procedury „Niebieskie karty”



Źródło: Przewodnik po procedurze „Niebieskie karty” dla osób zajmujących się pomaganiem osobom w sytuacji występowania przemocy w rodzinie. Załącznik do Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w województwie śląskim na lata 2014-2020, materiał dostępny na stronie rops-katowice.pl (dostęp 10.12.2018).

Wszczęcie procedury „Niebieskiej Karty” wiąże się z koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa osobie, co do której zachodzi podejrzenie, że dotknięta jest przemocą w rodzinie. Dodatkowo, rozmowę mającą na celu wypełnienie formularza „Niebieska Karta - A” należy prowadzić w warunkach zapewniających swobodę wypowiedzi oraz poszanowanie godności. W przypadku, gdy zachodzi podejrzenie, że przemoc jest stosowana wobec dziecka, czynności związane z procedurą „Niebieskiej Karty” prowadzi się w obecności rodzica lub opiekuna (prawnego albo faktycznego), oraz jeśli to możliwe – także psychologa³⁶. Jeśli to rodziców lub opiekunów podejrzewa się o stosowanie przemocy wobec dziecka, wówczas czynności prowadzi się z udziałem osoby najbliższej w rozumieniu kodeksu karnego: małżonka, wstępnego, zstępnego, rodzeństwa, powinowatego w tej samej linii lub stopniu, osoby pozostającej w stosunku przysposobienia lub jej małżonka, a także osoby pozostającej

³⁶ § 3-5 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2011 r. Nr 209, poz. 1245).



we wspólnym pożyciu³⁷. Po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta - A” w obecności osoby, co do której zachodzi podejrzenie, że jest ofiarą przemocy w rodzinie, należy także wypełnić formularz „Niebieska Karta – B”³⁸. Zarówno art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, jak i § 10 ust. 2 rozporządzenia „Niebieskie Karty” nakazują złożenie zawiadomienia do Policji lub prokuratury o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Obowiązek ten dotyczy przestępstw ściganych z urzędu.

Wypełniony formularz „Niebieska Karta - A” przekazuje się szefowi zespołu interdyscyplinarnego jak najszybciej, ale nie później niż na 7 dni po rozpoczęciu procedury, zaś jego kopia pozostaje u osoby wszczynającej procedurę. Formularz ten następnie jest przekazywany zespołowi interdyscyplinarnemu lub grupie roboczej, nie później niż 3 dni po otrzymaniu do przez przewodniczącego. Zespół lub grupa wraz osobą, co do której zachodzi podejrzenie, że jest ofiarą przemocy w rodzinie, na specjalnym posiedzeniu analizują zaistniałą sytuację i wypełniają wspólnie formularz „Niebieska Karta - C”. Dzieci nie uczestniczą w takich spotkaniach. Nieobecność osoby dotkniętej przemocą nie wstrzymuje dalszych prac zespołu lub grupy. Formularz „Niebieska Karta - D” jest wypełniany w obecności osoby podejrzanej o stosowanie przemocy w rodzinie³⁹.

Osoba podejrzana o stosowanie przemocy w rodzinie również jest zapraszana na spotkanie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej, jednak w innym terminie niż ofiary tej przemocy. Działania, jakie podejmują członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej w stosunku do osoby, co do której istnieje podejrzenie, że stosuje ona przemoc w rodzinie, skupiają się przede wszystkim na:

- diagnozie sytuacji rodziny prawdopodobnie dotkniętej przemocą,
- informowaniu o konsekwencjach (prawnych, ale i psychologicznych) stosowania przemocy,
- motywowaniu do udziału w specjalnych programach korekcyjno-edukacyjnych,
- dyskusji o nadużywaniu alkoholu, substancji psychotropowych, środków odurzających lub leków,

³⁷ Art. 115 §11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - kodeks karny (tj. Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 z późn. zm.).

³⁸ § 6 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1245).

³⁹ § 7 i 8 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1245).

- informowaniu o działaniach, jakie należy podjąć, aby przestać stosować przemoc w rodzinie⁴⁰.

Jeśli osobę, którą podejrzewa się o stosowanie przemocy w rodzinie również dotyczy problem nadużywania alkoholu, wówczas członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej kierują taką osobę do lokalnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych⁴¹.

Procedurę „Niebieskiej karty” można zakończyć w dwóch przypadkach: kiedy stwierdza się brak zasadności podejmowania działań pomocowych lub kiedy zostaje zrealizowany indywidualny plan pomocy, przemoc w rodzinie ustaje i istnieje przypuszczenie, że nie powtórzy się ona. Zakończenie procedury musi nastąpić w formie pisemnej (protokołu podpisanego przez przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego) i musi zawierać dane osób, co do których zastosowano procedurę, termin rozpoczęcia i zakończenia procedury oraz wyszczególnienie podjętych w jej ramach działań. Wszystkie podmioty uczestniczące w procedurze muszą zostać powiadomione o jej zakończeniu⁴².

Dodatkowym narzędziem w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie leżącym w kompetencjach Rady Ministrów jest Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Jego działania skupiają się na:

- zagwarantowaniu ochrony oraz udzielania pomocy osobom poszkodowanym przemocą w rodzinie,
- organizowaniu działań korekcyjno-edukacyjnych skierowanych dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- podnoszeniu poziomu świadomości społecznej dotyczącej źródeł i następstw stosowania przemocy w rodzinie, a także promowaniu wychowania bez przemocy,
- upowszechnianiu informacji o możliwych sposobach pomagania osobom dotkniętym przemocą w rodzinie oraz sprawcom tej przemocy⁴³.

⁴⁰ § 17 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1245).

⁴¹ § 17 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1245).

⁴² § 18 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1245).

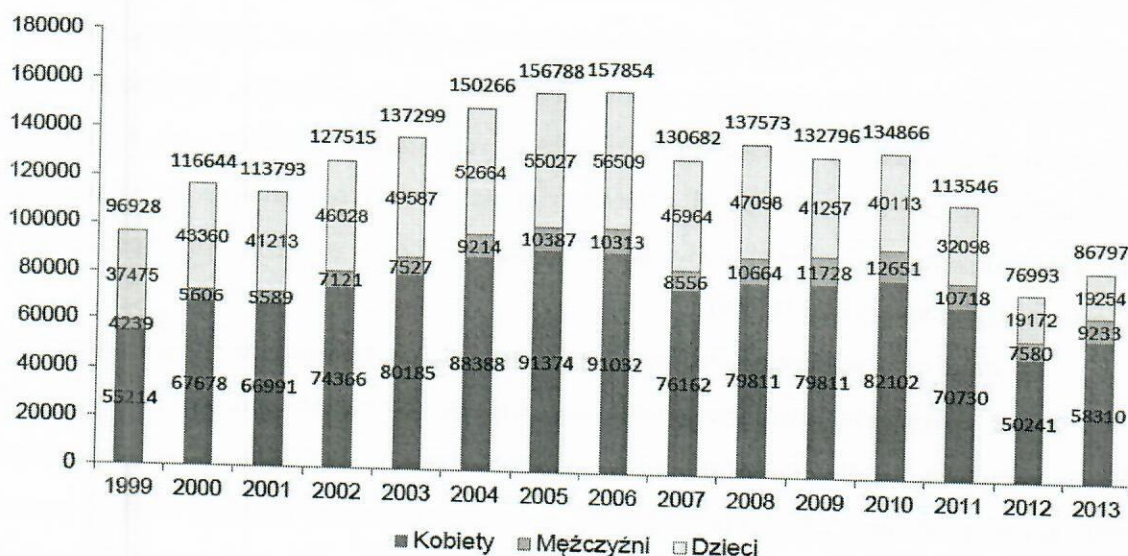
⁴³ Art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2015 r., poz. 1390, Dz.U. z 2019 r., poz. 730).

• Efektywność procedury „Niebieskiej Karty” – dotychczasowe badania

Dane gromadzone od 2006 roku są na tyle szczegółowe, że można określić wiek i płeć osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie. Na tej podstawie M. Lewoc dokonał analizy struktury poszczególnych grup osób pokrzywdzonych i określił tendencję w rozwoju zjawiska (wykres 3 i 4).

Istotne są policyjne statystyki odnoszące się do liczby i płci osób dotkniętych przemocą w rodzinie, ponieważ ich analiza na przestrzeni lat pozwala na wskazanie liczby i odsetka pokrzywdzonych w badanych grupach. Informacje przedstawione na wykresach dają ogólny obraz skali przemocy w rodzinie w Polsce w latach 1999-2013. Dane statystyczne policji gromadzone do 2013 roku nie obejmowały płci dzieci. Formularze resortu sprawiedliwości dotyczące orzecznictwa sądów powszechnych, wprowadzone w 2014 roku, ujmują także tę zmienną – płeć dzieci pokrzywdzonych poszczególnymi rodzajami przestępstw⁴⁴.

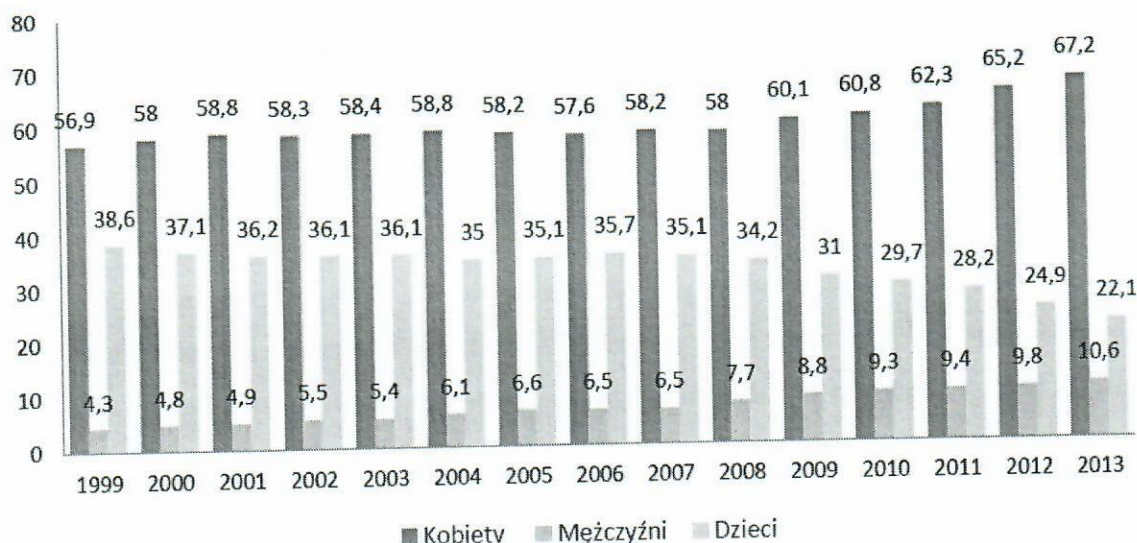
Wykres 2.3. . Liczba i płeć osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie w Polsce w latach 1999-2013



Źródło: M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 04.12.2018), s. 41.

⁴⁴ M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 04.12.2018), s. 40.

Wykres 2.4. Odsetek poszczególnych grup w zależności od płci i wieku pokrzywdzonych przemocą w rodzinie w Polsce w latach 1999-2013



Źródło: M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 04.12.2018), s. 41.

Można zauważyć, że systematycznie spada liczba dzieci pokrzywdzonych przemocą w rodzinie. Spowodowane jest to wejściem 2006 roku w życie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, a dodatkowo także nowelizacją tej ustawy w 2010 roku, kiedy to w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym wprowadzono zakaz kar cielesnych. Dodatkowo można też zauważyć tendencję wzrostową liczby dorosłych (zarówno kobiet, jak i mężczyzn) dotkniętych przemocą w rodzinie. W ostatnim z przedstawionych w analizie lat – roku 2013 – najczęściej przemocy domowej doświadczały kobiety (67,2%), w dalszej kolejności (22,1%), zaś najrzadziej mężczyźni (10,6%)⁴⁵.

W 2015 roku w Warszawie zostały przeprowadzone badania dotyczące skuteczności oraz ocenie dostępności gwarantowanych form pomocy w ramach procedury „Niebieskiej Karty”. Badania miały charakter ilościowy i jakościowy. Konsultacje ze specjalistami tworzącymi procedurę „Niebieskiej Karty” doprowadziły do stworzenia dwóch narzędzi badawczych: ankiety służącej do bezpośredniego indywidualnego wywiadu kwestionariuszowego (PAPI) i scenariusz do indywidualnego wywiadu pogłębionego (IDI). Kwestionariusz PAPI obejmował takie zagadnienia jak:

⁴⁵ M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 04.12.2018), s. 40-41.

1. co badani wiedzą o procedurze i czy są informowani o celach, przebiegu procedury oraz formach pomocy;
2. jak dokładnie przebiega procedura, szczególnie w pierwszej fazie pomocy;
3. pytania oceniające;
4. pytania odnoszące się do zakończenia procedury⁴⁶.

Kwestionariusz IDI składał się z następujących zagadnień:

1. co badani wiedzą o procedurze i czy są informowani o celach, przebiegu procedury oraz formach pomocy;
2. jak dokładnie przebiega procedura, szczególnie w pierwszej fazie pomocy;
3. aspekt emocjonalny;
4. pytania ocenne i projekcyjne – subiektywna ocena procedury i ewentualne potrzeby, które nie zostały zaspokojone;
5. pytania odnoszące się do zakończenia procedury⁴⁷.

Badania przeprowadzono od września do grudnia 2015 wśród 101 respondentów, w tym 93 kobiet i 8 mężczyzn, na terenie stowarzyszenia OPTA. Doboru próby nie stosowano ze względu na płeć, zaś taki udział kobiet w badaniu odpowiada typowemu rozkładowi w przypadku osób dorosłych doświadczających przemocy. Średnia wieku wszystkich uczestników badania to 45,5 lat. Wśród respondentów przeważało wykształcenie wyższe i średnie, co obala jeden ze stereotypów, jako że przemoc w rodzinie dotyczy tylko osób o niskim statusie społecznym⁴⁸.

Badania uwzględniały wiele zagadnień z zakresu realizacji procedury „Niebieskiej Karty”, jednak z punktu widzenia niniejszej pracy najbardziej wartościowe jest przedstawienie wyników dotyczących oceny przydatności pomocy uzyskanej przez respondentów oraz wskazanie ogólnej oceny procedury, jak również jej pozytywnych i negatywnych aspektów.

⁴⁶ K. Przyborowska, K. Rymarek, H. Sokołowska, *Niebieski raport. Rezultaty badania ilościowego i jakościowego dotyczącego realizacji procedury Niebieskie Karty w Warszawie*, Stowarzyszenie OPTA, Warszawa 2016, s. 7-10.

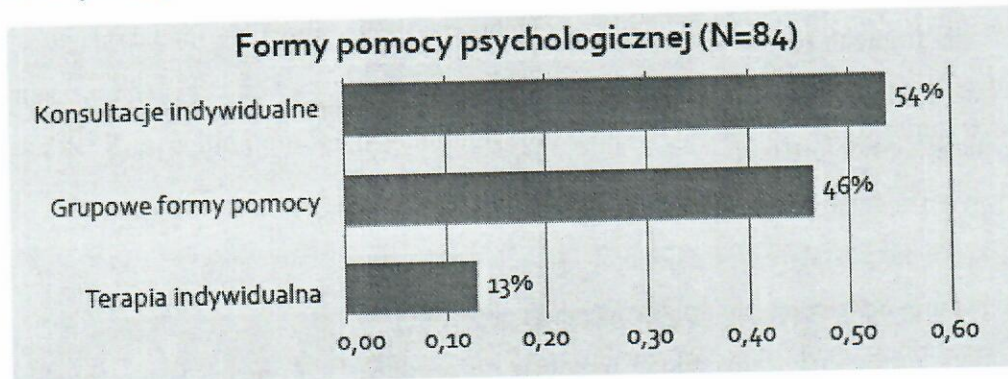
⁴⁷ Tamże, s. 10.

⁴⁸ Tamże, s. 7-10.

⁴⁸ Tamże, s. 11.

W opinii badanych pomoc psychologiczna ani wsparcie terapeutyczne nie są celem procedury „Niebieskiej Karty”, jednak zdecydowana większość badanych korzystała z jakichś jej form (wykres 5). Może to oznaczać, że respondenci nie zdawali sobie sprawy z tego, czym jest pomoc psychologiczna.

Wykres 2.5. Formy pomocy psychologicznej realizowane w ramach procedury „Niebieskiej Karty”



Źródło: K. Przyborowska, K. Rymarek, H. Sokółowska, *Niebieski raport. Rezultaty badania ilościowego i jakościowego dotyczącego realizacji procedury Niebieskie Karty w Warszawie*, Stowarzyszenie OPTA, Warszawa 2016, s. 50.

Zdecydowana większość badanych dostrzega wagę pomocy psychologicznej w sytuacji wychodzenia z przemocy. Respondenci oceniają ją jako zdecydowanie i raczej pomocną.

Wykres 2.6. Znaczenie pomocy psychologicznej dla osób doznających przemocy



Źródło: K. Przyborowska, K. Rymarek, H. Sokółowska, *Niebieski raport. Rezultaty badania ilościowego i jakościowego dotyczącego realizacji procedury Niebieskie Karty w Warszawie*, Stowarzyszenie OPTA, Warszawa 2016, s. 51.

W wywiadach badani także podkreślali wagę pomocy psychologicznej mimo że niektórzy z nich początkowo wręcz niechętnie się na nią zgadzali, co wynika z wywiadów pogłębionych. Ostatecznie jednak stanowi jedną z częściej opisywanych korzyści z rozpoczęcia procedury, nawet jeśli nie jest postrzegana jako jej część.

Wykres 2.7. Znaczenie pomocy prawnej dla badanych



Źródło: K. Przyborowska, K. Rymarek, H. Sokołowska, *Niebieski raport. Rezultaty badania ilościowego i jakościowego dotyczącego realizacji procedury Niebieskie Karty w Warszawie*, Stowarzyszenie OPTA, Warszawa 2016, s. 52.

Kolejną najczęściej występującą formą pomocy udzielanej w ramach procedury „Niebieskiej Karty” była nieodpłatna pomoc prawna, z której skorzystało aż 75% badanych. Najczęściej miała postać indywidualnych konsultacji prawnych, pomocy w kontaktach z adwokatem oraz pomocy w pisaniu pism procesowych i wniosków. Badani najczęściej otrzymywali pomoc prawną w organizacjach pozarządowych. Sprawy, z którymi badani się zgłaszali, najczęściej dotyczyły alimentów, rozvodu, separacji oraz eksmisji.

Większość badanych (77%) nie korzystała z innych niż psychologiczna i prawna rodzajów pomocy. 24 osoby skorzystały w ramach realizacji procedury NK z innych rodzajów pomocy, głównie materialnej. Badani wymieniali wśród form pomocy zasiłki stałe i celowe, alimenty dla dzieci, a także dofinansowanie na rachunki i jedzenie. Spośród tych osób 15 odpowiedziało, że pomoc pochodziła od OPS, a 5, że otrzymało ją od organizacji pozarządowej. W przypadku tych materialnych form pomocy badani zdecydowanie częściej odpowiadali, że nie zaspokoiła ona ich oczekiwań. W sumie 60% odpowiedziało, że była ona raczej albo zdecydowanie niewystarczająca.

Badani byli proszeni o ogólną ocenę całości działań podejmowanych w ramach procedury w skali od 1 (gdy 1 znaczy najgorsze) do 10 (gdy 10 znaczy najlepsze). Średnia ocena procedury to 4,84.

Wykres 2.8. Ocena procedury "Niebieskie Karty" przez badanych w podziale na rok jej rozpoczęcia



Źródło: K. Przyborowska, K. Rymarek, H. Sokołowska, *Niebieski raport. Rezultaty badania ilościowego i jakościowego dotyczącego realizacji procedury Niebieskie Karty w Warszawie*, Stowarzyszenie OPTA, Warszawa 2016, s. 76.

Zauważalne różnice w ocenie procedury otrzymano, gdy analizuje się je w oddzielnych latach. Najgorszą średnią ocenę procedurze wystawiały osoby, u których została ona rozpoczęta najwcześniej, natomiast dla działań wszczętych w 2015 roku oceny są najwyższe. Oznaczać to może, że procedura uległa pozytywnym zmianom lub że służby są lepiej przygotowane do jej realizowania lub że osoby, które rozpoczęły procedurę stosunkowo niedawno, mają więcej oczekiwań i nadziei na to, że procedura dużo zmieni, nie odczuwają natomiast rozczarowań, które towarzyszą osobom, którym Niebieską Kartę już zamknięto lub którzy stosują ją dłużej.

Badani byli pytani o mocne strony procedury. 13% respondentów nie widzi żadnych pozytywnych stron w realizacji procedury.

Wykres 2.9. Pozytywne strony procedury według badanych

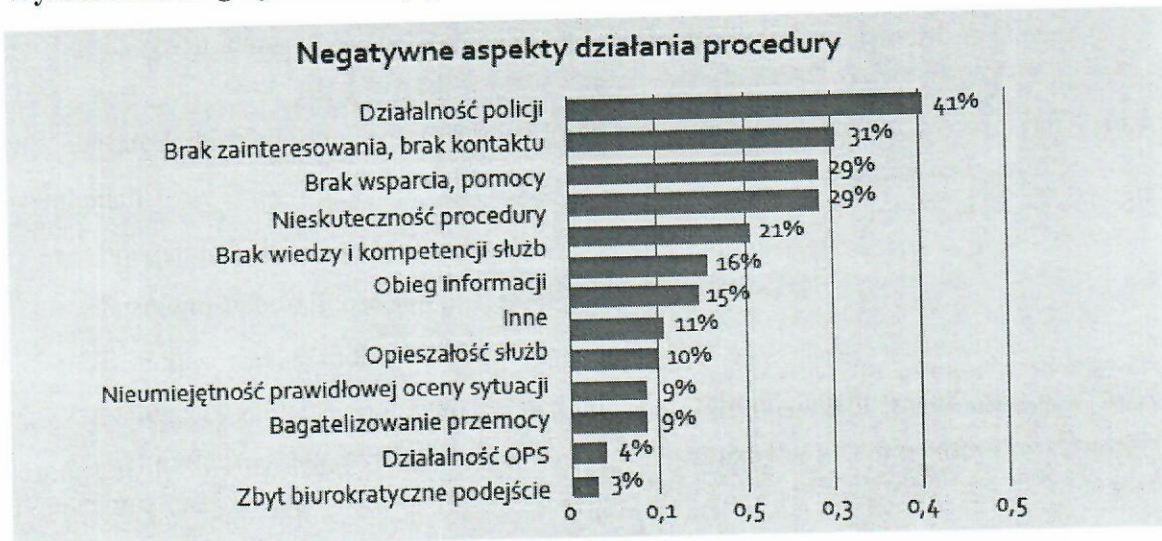


Źródło: K. Przyborowska, K. Rymarek, H. Sokołowska, *Niebieski raport. Rezultaty badania ilościowego i jakościowego dotyczącego realizacji procedury Niebieskie Karty w Warszawie*, Stowarzyszenie OPTA, Warszawa 2016, s. 77.

Najczęściej jako mocną stronę procedury badani podawali wsparcie emocjonalne, które otrzymali: w postaci troski od przedstawicieli służb, a także pomocy psychologów i grup wsparcia. Drugą najczęściej wymienianą zaletą był wpływ na zachowanie sprawcy, który z powodu zainicjowania procedury przestraszał się i zmieniał swoje zachowanie lub zaczynał terapię. Pozytywnie oceniano kontakt z pracownikami Ośrodka Pomocy Społecznej, ich fachowość i życzliwość. Istotnym aspektem jest też motywacja do działania, pojawiająca się u osób doświadczających przemocy dzięki uruchomieniu procedury. Wśród pozostałych, niewymienionych pozytywnych aspektów znalazły się: pomoc kuratora, kompetencje i profesjonalizm służb, działalność organizacji pozarządowych i działalność Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

15% badanych nie wskazało negatywnych stron procedury.

Wykres 2.10. Negatywne strony procedury według badanych



Źródło: K. Przyborowska, K. Rymarek, H. Sokołowska, *Niebieski raport. Rezultaty badania ilościowego i jakościowego dotyczącego realizacji procedury Niebieskie Karty w Warszawie*, Stowarzyszenie OPTA, Warszawa 2016, s. 77.

Kategoria „Nieskuteczność procedury” zawiera wypowiedzi, w których badani wymieniali:

- brak jakiegokolwiek zmiany sytuacji;
- bezradność, bezsilność służb;
- niedopasowanie środków, którymi dysponują służby, do rzeczywistości.

Najwięcej zarzutów pojawiło się pod adresem policji. Badani wskazywali na brak jej kompetencji, wiedzy na temat przemocy, bagatelizowanie przemocy psychicznej, nieumiejętność prawidłowej oceny sytuacji, złe podejście i nieumiejętność przeprowadzenia rozmowy z ofiarą, a także opieszałość w podejmowaniu działań. Często zdarzało się, że służby dawały się manipulować sprawcy i wierzyły jego zeznaniom, a wręcz obierały jego stronę. Badani wielokrotnie wskazywali, że w ramach procedury nic się nie działo, służby pozostawały bezczynne lub że nie byli informowani o żadnych działaniach. Wielu respondentów uważa procedurę za nieskuteczną z powodu bezsilności służb, braku zmiany w zachowaniu sprawcy przemocy lub nieadekwatności podejmowanych działań do sytuacji i potrzeb rodziny.

We wrześniu 2007 roku na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej TNS OBOP przeprowadził badanie dotyczące przemocy w rodzinie. Jego celem było „poznanie stosunku społeczeństwa polskiego wobec problemu przemocy w rodzinie, pośrednich lub bezpośrednich kontaktów ze zjawiskami przemocy w rodzinie, okolicznościami towarzyszącymi temu zjawisku oraz identyfikacji ofiar i sprawców”.

Z wykonanych badań wynika, że w polskim społeczeństwie pokutuje przekonanie, że ofiary przemocy akceptują swoją sytuację (49%), co może mieć wpływ na obojętność wobec przypadków przemocy w rodzinie obserwowanych w otoczeniu. Często sytuacją jest zrzucanie odpowiedzialności za doświadczaną przemoc na ofiarę – co czwarty respondent jest zdania, iż sprawca zaprzestanie stosowania przemocy, gdy nie będzie do tego prowokowany (24%). Tyle samo procent społeczeństwa sądzi, że strach przed poruszeniem „niewygodnych” tematów w rozmowie z mężem to wyłącznie problem żony.

Znaczna część społeczeństwa uważa za akceptowalne podczas kłótni w rodzinie takie zachowanie, jak: obrażanie i wyzwanie (24%) oraz szarpanie i popychanie (18%). Niepokojącym symptomem są obrażenia zauważalne organoleptycznie utożsamiane z przemocą fizyczną - typu siniaki, rany na ciele ofiary (16%). Świadomość obywatelska dotycząca przejawów przemocy ekonomicznej jest dość niska, bowiem co trzeci Polak (34%) wydzielanie pieniędzy i kontrolowanie wydatków współmałżonka uważa za przejaw gospodarności.

Poparcie dla wszelkiego rodzaju stereotypów dotyczących przemocy w rodzinie jest wyraźnie wyższe od przeciętnego wśród osób po pięćdziesiątym roku życia, ludzi z wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym oraz w gronie mieszkańców wsi.

Mężczyźni częściej niż kobiety zgadzają się z obiegowymi opiniami dotyczącymi stosowania przemocy seksualnej głównie przez nich samych. Stereotypy takie odrzucają najczęściej mieszkańcy dużych miast i osoby młode oraz ludzie z wyższym wykształceniem. Z uzyskanych badań wynika, że przemocą dotknięta jest blisko połowa rodzin. Postrzeganie zjawiska przemocy w rodzinie zmienia się względem miejsca zamieszkania respondenta. Za najczęstszą uważają oni przemoc w skali całego kraju, mniejszą – w skali województwa, za rzadszą – w zamieszkiwanej miejscowości, natomiast najrzadszą – w najbliższej okolicy.

Przemoc uważana jest za zjawisko powszechne, jednak nie zdarzające się w najbliższym otoczeniu.

Większe rozpowszechnianie przemocy dostrzegają osoby, których ona bezpośrednio dotyczy – były jej ofiarami bądź sprawcami. Jednak również badani w tej grupie oceniają, że w najbliższym otoczeniu jest mniej przemocy w rodzinach niż w skali całego kraju.

Z powyższych badań wynika, iż przemocy od członka rodziny doświadczył więcej niż co trzeci Polak (36%). Większość z tych osób było ofiarami przemocy co najwyżej kilkukrotnie i wcześniej niż przed 12 miesiącami. Osób wielokrotnie krzywdzonych przez członków rodziny jest 11%.

Najbardziej rozpowszechnioną formą przemocy jest przemoc psychiczna (31%). Rzadziej badani doświadczali przemocy fizycznej (17%), ekonomicznej (8%) oraz seksualnej (3%). Co piąty Polak (20%) – wedle uzyskanych deklaracji był sprawcą przemocy wobec członków własnej rodziny. Sprawcy najczęściej przyznawali się do przemocy psychicznej (15%), znacznie rzadziej do fizycznej (9%), a bardzo rzadko do ekonomicznej (2%) i seksualnej (0,4%). Ogólnie ponad dwie piąte (42%) Polaków zamieszkuje lub zamieszkiwało w gospodarstwie domowym, w którym dochodziło do przemocy (byli ofiarą przemocy, jej sprawcą lub świadkiem stosowania przemocy wobec innego członka rodziny).

Do bycia ofiarą przemocy najczęściej przyznają się kobiety (39%) i mieszkańcy miast powyżej 500 tys. (42%). Doświadczenie przemocy co najmniej raz, częściej potwierdzały osoby z wykształceniem wyższym niż z podstawowym. Przemoc wobec dzieci jest zjawiskiem występującym stosunkowo często. Z badań wynika, że 14% respondentów żyje w gospodarstwie, w którym ofiarą przemocy było właśnie dziecko zarówno psychicznej jak i fizycznej (7%), rzadziej ekonomicznej (3%) oraz seksualnej (mniej niż co setny).

Jak wcześniej wspomniano, najczęściej ofiarami przemocy domowej są kobiety i dzieci. Nie można zapomnieć o mało rozpoznawanym zjawisku przemocy domowej wśród osób starszych, niepełnosprawnych i chorych psychicznie.

W marcu 2014 r. Agencja Praw Podstawowych, niezależna agencja Unii Europejskiej powołana do istnienia w 2007 r. opublikowała raport „Przemoc wobec kobiet: badanie przeprowadzone w skali UE”. Wyniki przeprowadzonego przez Agencję badania dotyczącego przemocy wobec kobiet zostały opracowane w oparciu o rozmowy z 42 tys. kobiet ze wszystkich 28 państw członkowskich UE, przy czym w każdym państwie członkowskim

przeprowadzono średnio 1 500 rozmów. Respondentki zostały wybrane metodą doboru losowego. Wyniki badania są reprezentatywne dla doświadczeń i opinii kobiet w wieku od 18 do 74 lat żyjących w UE. Standardowe rozmowy przeprowadzane w ramach badania obejmowały pytania dotyczące przemocy fizycznej, seksualnej i psychicznej (w tym w dzieciństwie), molestowania seksualnego i prześladowania, w tym także za pośrednictwem nowych środków przekazu, takich jak Internet.

Wyniki badań wskazały, że istnieją duże różnice pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Jako jedną z przyczyn podawanych przez autorów raportu jest m.in. dosyć niski, w niektórych państwach, poziom akceptacji dla otwartego poruszania problemu przemocy i wiążąca się z tym tabuizacja tego tematu. Z wyników badań wyraźnie możemy zaobserwować, że respondentki z państw, w których spotykamy się z większą świadomością m.in. w zakresie prawa do równego traktowania oraz gdzie prowadzone są od dłuższego czasu działania edukacyjne i prewencyjne, częściej i bardziej otwarcie rozmawiały o swoich doświadczeniach. Bez względu jednak na przyczyny i istnienie różnic pomiędzy poszczególnymi państwami, kluczowym wydaje się fakt, iż wyniki badań stanowią wyraźny dowód na istnienie, zarówno na poziomie UE jak i krajowym, olbrzymiej grupy kobiet, które doświadczyły lub nadal doświadczają przemocy fizycznej, seksualnej lub psychicznej w swoim codziennym życiu.

Zbiorne wyniki badań pokazały m.in.:

- 33% kobiet doświadczyło przemocy fizycznej lub seksualnej po ukończeniu 15 roku życia - w skali UE odsetek ten odpowiada 62 milionom kobiet;
- 22% kobiet doświadczyło przemocy fizycznej lub seksualnej ze strony partnera;
- 5% wszystkich kobiet, które wzięły udział w badaniu, zostało zgwałconych - w skali UE odsetek ten odpowiada 9 milionom kobiet;
- 55% kobiet doświadczyło którejś z form molestowania seksualnego. W przypadku 32% wszystkich ofiar molestowania sprawcą był przełożony, kolega lub klient;
- 75 % kobiet zajmujących najwyższe stanowiska w kadrze menadżerskiej będąc w pracy doświadczyło zachowań stanowiących molestowanie seksualne;
- 33% kobiet doświadczyło w dzieciństwie przemocy fizycznej lub seksualnej ze strony osoby dorosłej. 12% kobiet w dzieciństwie doświadczyło przemocy seksualnej, przy czym połowa z nich – ze strony nieznanych mężczyzn. Najczęstszą formą przemocy

było w tych przypadkach obnażanie narządów płciowych przez osobę dorosłą lub dotykanie narządów płciowych bądź piersi dziecka.

Analiza ogólnych wyników badania przeprowadzonego w Polsce, na pierwszy rzut oka wydaje się być zaskakująco optymistyczna. Polska jest w grupie państw o najniższym procencie kobiet, które doświadczyły przemocy fizycznej i / lub seksualnej ze strony obecnego lub byłego partnera (19% kobiet). W Polsce, a także w Portugalii i Rumunii, występowanie molestowania seksualnego w wieku od 15 lat jest na jednym z najniższych poziomów (32% kobiet) ze wszystkich państw członkowskich UE (zjawisko to rzadziej występuje jedynie w Bułgarii - 24%) z średnią w UE wynoszącą 55%.

Pomimo tak „dobrego”, w skali Europy wyniku, dokonanie szybkiej kalkulacji uzyskanych danych badań wskazuje, że około 3 i pół miliona kobiet w Polsce, przynajmniej raz w swoim życiu, padło ofiarą przemocy fizycznej i / lub seksualnej. Jednocześnie, jak wynika z danych za rok 2013 zbieranych przez Policję w ramach działań podjętych w procedurze „Niebieskie karty”, liczba kobiet - ofiar przemocy, wyniosła około 58 tysięcy. Statystyki sądowe za ten rok identyfikują zaś jedynie 13.782 kobiet jako pokrzywdzone przestępstwami kwalifikowanymi w ramach przemocy w rodzinie. Zestawienie tych danych pokazuje nam jak duża liczba kobiet pozostaje sama, bez pomocy i wsparcia w świetle doznawanej krzywdy⁴⁹.

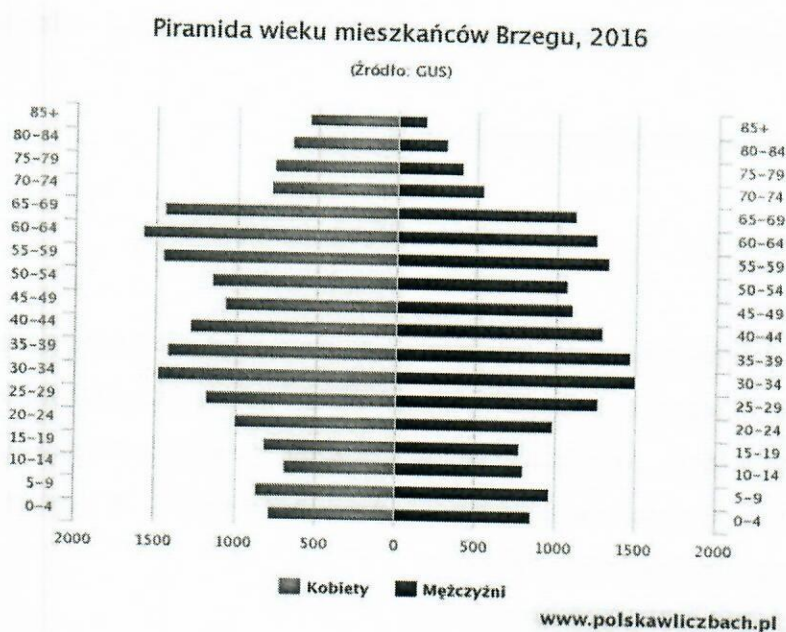
⁴⁹ <https://przemoc.gov.pl/przemoc-seksualna/statystyki-i-badania>, dostęp: 01.12.2018.

CZEŚĆ II DIAGNOZY

• METODOLOGIA BADANIA

Brzeg jest niewielkim miastem z liczbą mieszkańców wynoszącą 36 292, z czego 52,5% stanowią kobiety, a 47,5% mężczyźni. W latach 2002-2016 liczba mieszkańców zmalała o 6,6%. Średni wiek mieszkańców wynosi 42,4 lat i jest porównywalny do średniego wieku mieszkańców województwa opolskiego oraz porównywalny do średniego wieku mieszkańców całej Polski.

Wykres 2.11. Wiek mieszkańców Brzegu



Źródło: *Diagnoza lokalnych zagrożeń społecznych. Gmina Brzeg*, Małopolskie Centrum Profilaktyki, 2017, s. 5.

CEL BADAŃ

Podstawowym elementem procedury badawczej jest określenie celów do badania. Według Janusza Sztumskiego problem badawczy to „wszystko, co składa się na tak zwaną rzeczywistość społeczną, a więc zbiorowości i zbiory społeczne, instytucje społeczne, procesy

i zjawiska społeczne⁵⁰. Tadeusz Pilch z kolei określił przedmiot badania mianem „zadania, które staje przed nami w momencie uświadomienia sobie konieczności przeprowadzenia badań empirycznych”⁵¹.

Głównym celem badania jest rozpoznanie skali i przyczyn zjawiska przemocy w rodzinie na terenie miasta Brzeg oraz określenie postaw zarówno ofiar, jak i sprawców wobec problemu przemocy. Przeprowadzone badanie ma również na celu podniesienie efektywności przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Dla właściwej i pełnej realizacji tak postawionego celu głównego sformułowano następujące cele szczegółowe:

- Identyfikacja przyczyn przemocy w rodzinie.
- Określenie skali przemocy w rodzinie (przemoc jawna i ukryta).
- Wskazanie beneficjentów udzielanej pomocy (komu najczęściej udzielana jest pomoc).
- Identyfikacja postaw świadków przemocy w rodzinie.

PROBLEMY BADAWCZE

Stefan Nowak definiuje, problem badawczy jako „pewne pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie”⁵². Józef Pieter natomiast problem badawczy traktuje jako „swoiste pytanie, określające jakość i rozmiar pewnej niewiedzy (pewnego braku w dotychczasowej wiedzy) oraz cel i granicę pracy naukowej”⁵³. W przedmiotowym badaniu określono następujące problemy badawcze:

1. Jakie są przyczyny przemocy w rodzinie?
2. Jaka jest skala przemocy w rodzinie?
3. Komu i w jakiej formie najczęściej udzielana jest pomoc w związku z przemocą w rodzinie?
4. Jaka jest skala ukrytej przemocy w rodzinie?
5. Jaka jest świadomość społeczeństwa w zakresie istnienia przemocy w rodzinie?
6. Jakie są postawy społeczeństwa wobec przemocy w rodzinie?

⁵⁰ J. Sztumski, *Wstęp do badań metodologii i technik badań społecznych*, Katowice 1995, s. 7.

⁵¹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 2001, s. 35-36.

⁵² S. Nowak, *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1970, s. 214.

⁵³ J. Pieter, *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Warszawa 1967, s. 67.

OPIS NARZĘDZIA BADAWCZEGO

Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety skierowany do dorosłych (pełnoletnich) mieszkańców Brzegu. Badania prowadzone były za pośrednictwem ankiety internetowej przygotowanej w jednej z dostępnych (bezpłatnych) aplikacji (np. <http://www.ebadania.pl/index.php>). Ankieta była aktywna w okresie od 07.09.2018 do 10.12.2018 pod adresem <http://www.ebadania.pl/f9e75c0a89c1b3e4>

Z uwagi na to, że nie każdy miał dostęp do Internetu zdecydowano, że w przypadkach koniecznych zastosowana zostanie również forma papier-olówek w bezpośrednim kontakcie z respondentem. Podczas badań korzystano również z danych zastanych.

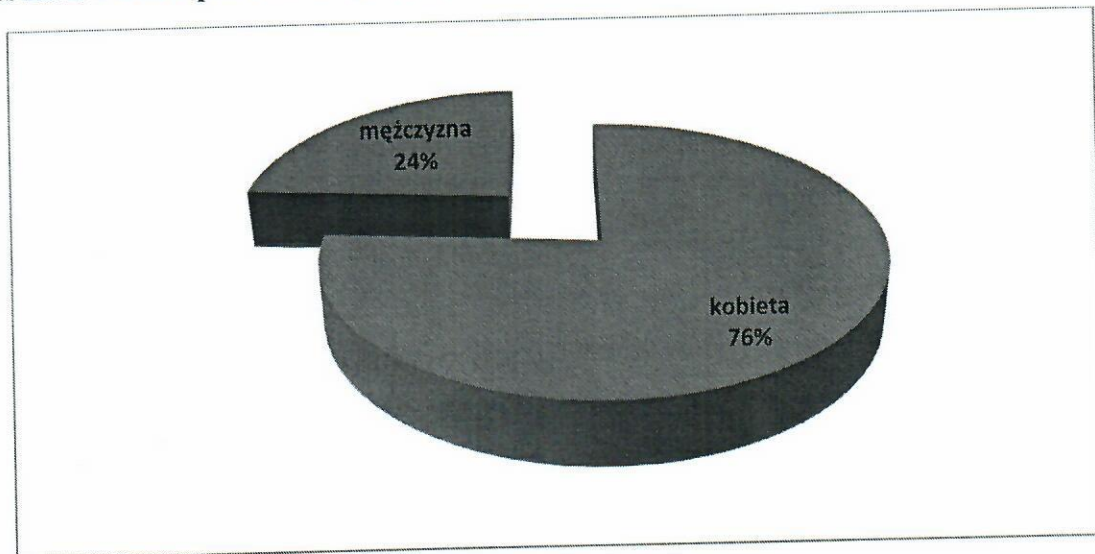
Wykorzystana metoda **analizy danych zastanych** polegała na zebraniu z różnorodnych źródeł jak największej ilości danych związanych z przemocą w rodzinie. Wykorzystano następujące źródła informacji:

- policyjne dane dotyczące liczby stwierdzonych faktów przemocy domowej zbierane przez policję w oparciu o procedurę „Niebieskie Karty”,
- dane wymiaru sprawiedliwości tj. sądu, prokuratury, zakładu karnego, aresztu śledczego,
- dane gromadzone przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych z poziomu gminy tj. z placówek udzielających pomocy osobom krzywdzonym: ośrodków wsparcia, ośrodków interwencji kryzysowej, punktów konsultacyjnych, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, ośrodków pomocy społecznej,
- badania opinii publicznej z badań ogólnopolskich,
- dane gromadzone przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej dotyczące przyznania pomocy rodzinom z powodu występowania przemocy domowej,
- gminne programy przeciwdziałania przemocy w rodzinie, programy ochrony ofiar przemocy w rodzinie, programy korekcyjno – edukacyjne dla osób stosujących przemoc w rodzinie, szkolenia dla osób realizujących zadania z przeciwdziałania przemocy, programy służące działaniom profilaktycznym.

CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ

W badaniach wzięło udział 161 osób, z czego zdecydowaną większość, bo aż 76,4% stanowiły kobiety, a 23,6% mężczyźni.

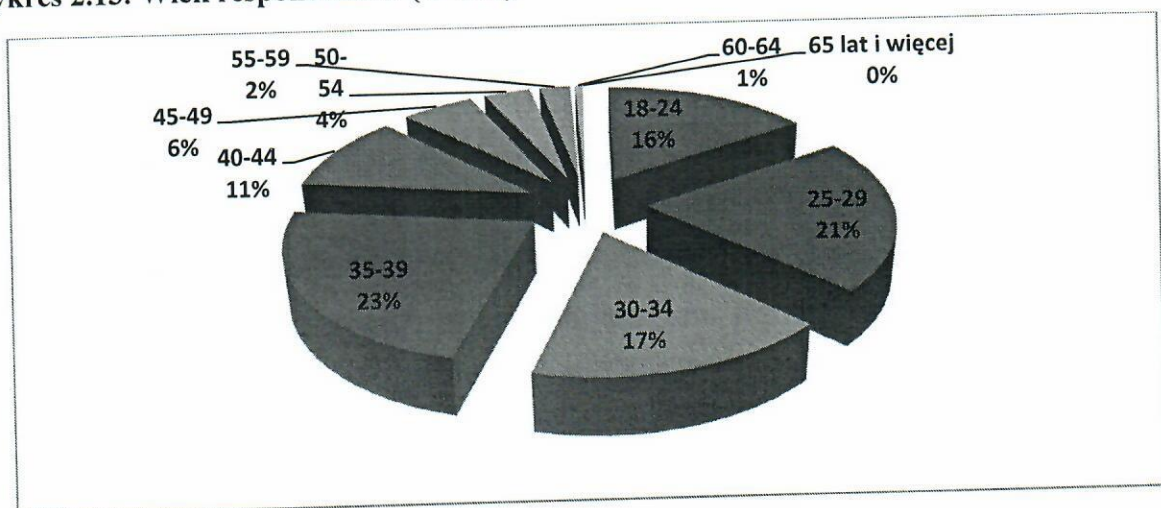
Wykres 2.12. Płeć respondentów (N=161)



Źródło: badania własne

Wiek ankietowanych podzielony został na następujące przedziały wiekowe: 18–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50–54, 55–59, 60–64 oraz 65 lat i więcej. Największą część respondentów stanowiły osoby w wieku 35–39 lat, a najmniej liczną grupą były osoby w wieku 60–64. Nie było osób, które miałyby 65 lat i więcej.

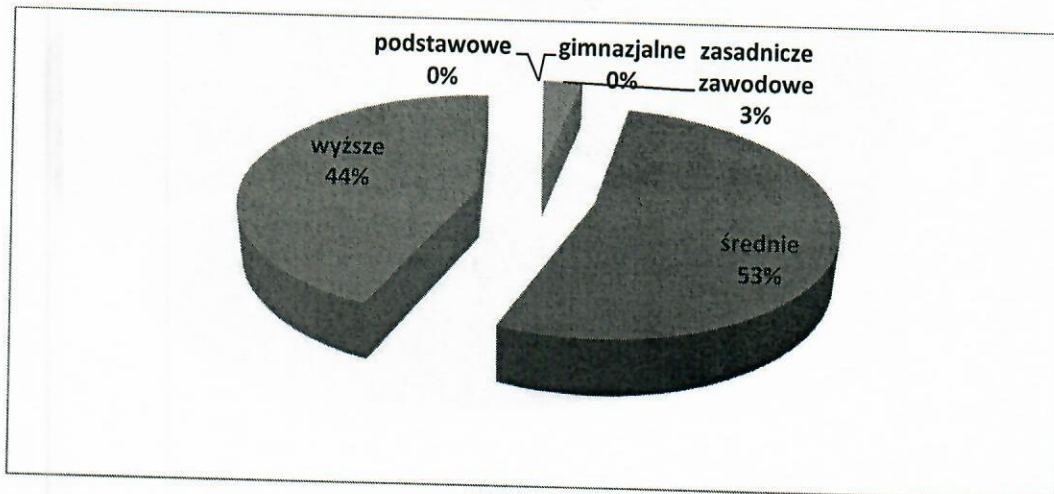
Wykres 2.13. Wiek respondentów (N=161)



Źródło: badania własne

W grupie respondentów 8 osób miało wykształcenie średnie, 71 wyższe, a 5 osób zasadnicze zawodowe. Nie było osób z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym.

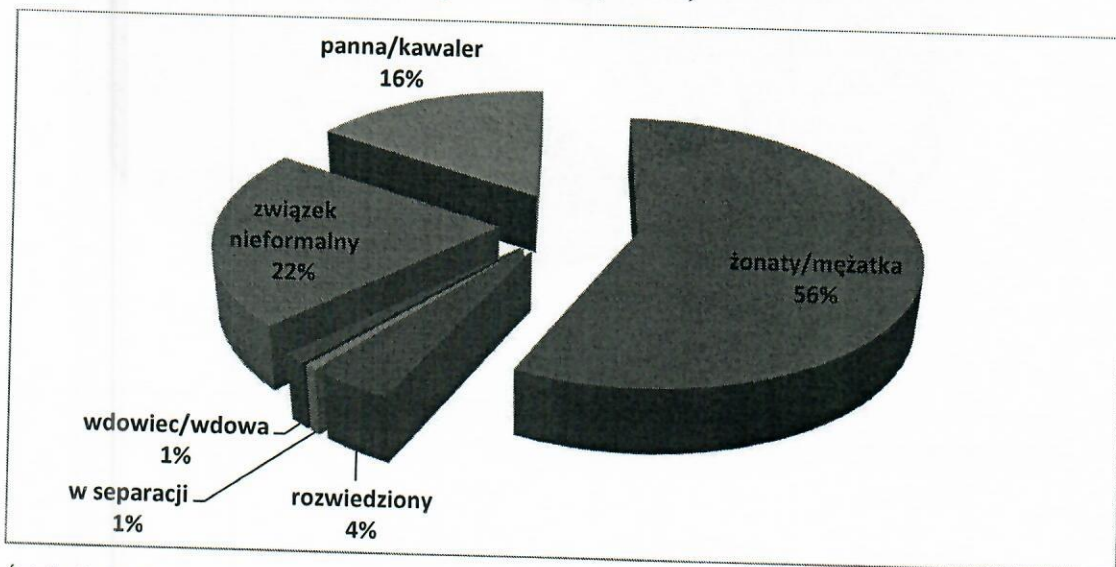
Wykres 2.14. Wykształcenie respondentów (N=161)



Źródło: badania własne

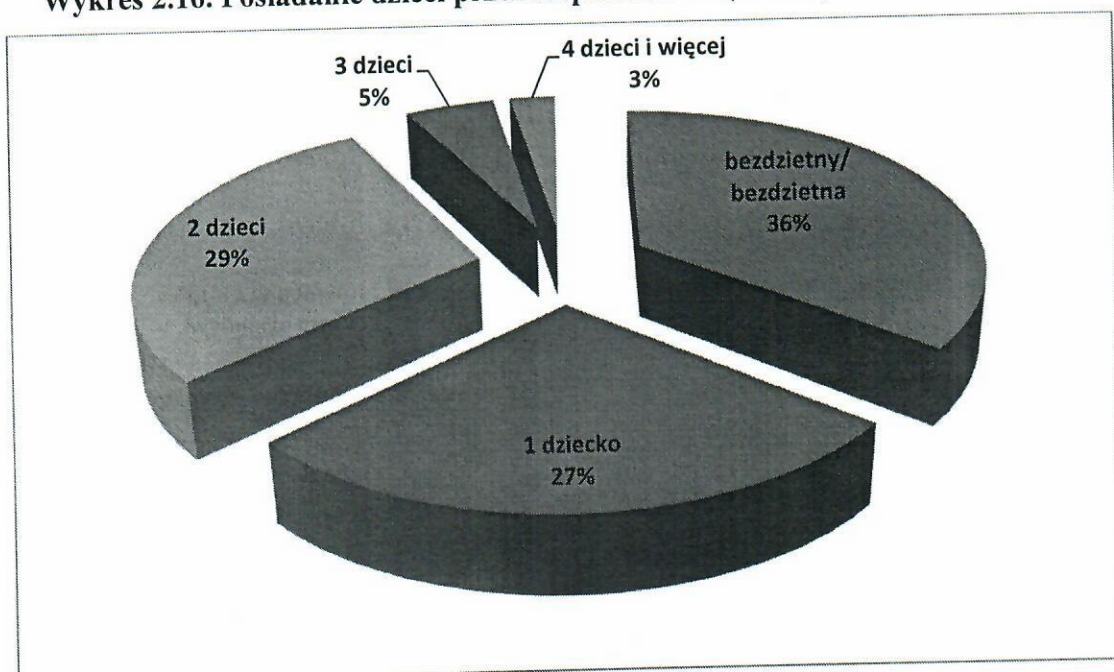
Respondentom zadano również kilka pytań uzupełniających dotyczących m.in. sytuacji rodzinnej i finansowej. Miały one dostarczyć informacji o profilu demograficzno-ekonomicznym badanych. Informacje te poszerzają kontekst badania, wzbogacając tym samym dane o osobach, które wzięły udział w badaniu.

Wykres 2.15. Sytuacja rodzinna respondentów (N=161)



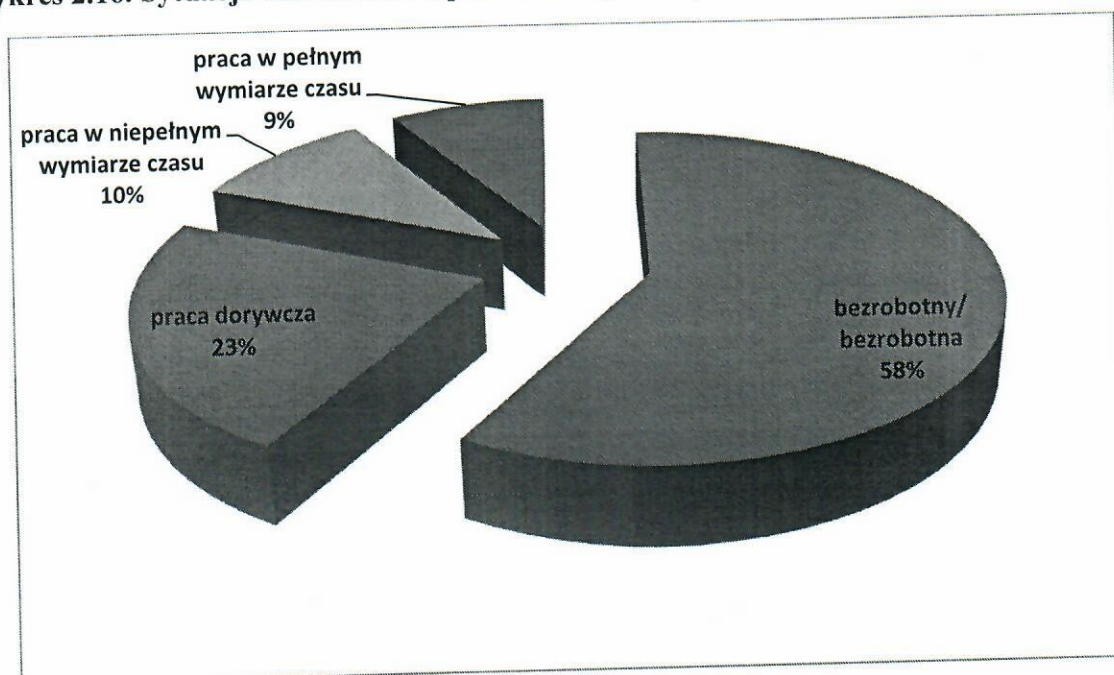
Źródło: badania własne

Wykres 2.16. Posiadanie dzieci przez respondentów (N=161)



Źródło: badania własne

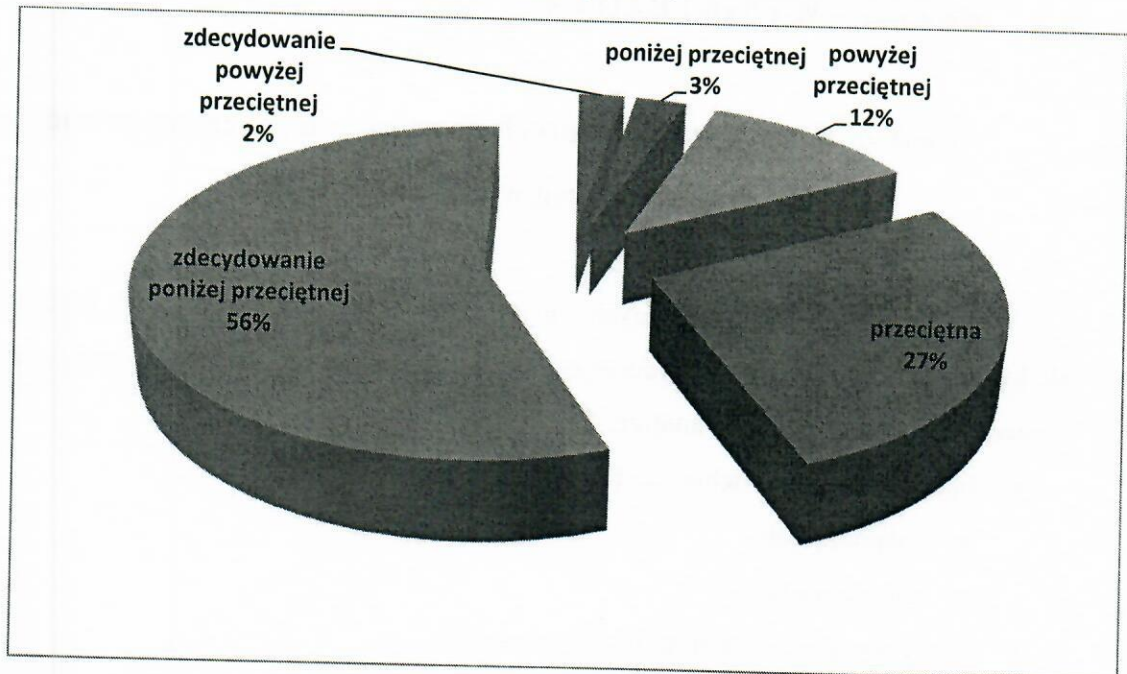
Wykres 2.16. Sytuacja zawodowa respondentów (N=161)



Źródło: badania własne

Respondenci poproszeni zostali również o subiektywną ocenę sytuacji materialnej, w jakiej znajdują się ich rodziny.

Wykres 2.17. Sytuacja materialna respondentów (N=161)



Źródło: badania własne

CZĘŚĆ III DIAGNOZY

• DIAGNOZA ZJAWISKA PRZEMOCY NA TERENIE GMINY BRZEG – WYNIKI BADAŃ

Analiza danych statystycznych dotyczących przemocy w rodzinie w Gminie Brzeg w latach 2015-2018

Analiza danych statystycznych opierała się na danych dotyczących lat 2015-2018. Niektóre informacje były niedostępne lub niekompletne, co opatrzone stosownym komentarzem. Dane poddane analizie dotyczyły:

- liczby procedur „Niebieskie Karty (tabela 1):
 - rozpoczętych,
 - zakończonych;
- liczby wypełnionych formularzy (tabela 2):
 - „Niebieska Karta – A”,
 - „Niebieska Karta – B”,
 - „Niebieska Karta – D”;
- liczby osób pokrzywdzonych z podziałem na (tabela 3):
 - kobiety,
 - mężczyzn,
 - dzieci;
- rodzaju udzielonej pomocy (tabela 4):
 - psychologicznej,
 - prawnej,
 - rodzinnej,
 - socjalnej.

Tabela 2.1. Liczba procedur „Niebieskie Karty” rozpoczętych i zakończonych w latach 2014-2018

Liczba procedur NK	2015	2016	2017	2018*
Rozpoczętych	87	88	88	50
Zakończonych	45	22	40	37

* W roku 2018 liczba procedur odzwierciedla stan na dzień 10 września.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Brzegu

W latach 2015-2017 liczba rozpoczętych procedur „Niebieskie Karty” utrzymuje się na stałym poziomie wahającym się od 87 do 88. W roku bieżącym rozpoczęto już 50 procedur i możliwe jest, że liczba ta osiągnie podobny poziom, co w latach poprzednich.

Liczba zakończonych procedur „Niebieskie Karty” ulega wahaniom w analizowanym okresie. W roku 2014 było to aż 45 procedur, w 2017 roku – 40 a w roku 2016 tylko 22. W roku bieżącym zakończono już 37 procedur „Niebieskie Karty”, co jest dość dobrym wynikiem w porównaniu z innymi latami. Niestety liczba procedur rozpoczętych wciąż znacznie przewyższa liczbę procedur zakończonych, co oznacza, że ilość spraw „w toku” wciąż rośnie.

Tabela 2. 2. Liczba wypełnionych formularzy „Niebieskie Karty”: A, C, D w latach 2015-2018

Liczba wypełnionych formularzy	2015	2016	2017	2018*
A	87	88	88	50
C	48	43	37	22
D	32	41	35	14

* W roku 2018 wypełnionych formularzy odzwierciedla stan na dzień 10 września.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Brzegu

Liczba wypełnionych formularzy „Niebieskie Karty – A” w analizowanych latach odpowiada liczbie rozpoczętych procedur. Liczba wypełnionych formularzy „Niebieskie Karty – C”, stopniowo spada w analizowanym okresie, co świadczy o zmniejszaniu się liczby osób pokrzywdzonych. Ilość wypełnionych formularzy „D” ulega w latach 2014-2018 dość znacznym wahaniom, co odzwierciedla wahania liczby osób podejrzewanych o stosowanie przemocy.

Tabela 2.3. Liczba osób pokrzywdzonych w procedurze „Niebieskie Karty” w podziale na kobiety, mężczyzn i dzieci w latach 2015-2017

Liczba osób pokrzywdzonych z podziałem na:	2015	2016	2017
kobiety	179	158	165
mężczyźni	84	44	48
dzieci	147	128	132
Suma	410	330	345

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Brzegu

Dane dotyczące liczby osób pokrzywdzonych objętych procedurą „Niebieskie Karty” były dostępne za lata 2014-2017. W 2015 roku odnotowano najwięcej, bo 410 osób pokrzywdzonych, w tym 179 kobiet, 147 dzieci i 84 mężczyzn. W późniejszych latach ogólna liczba pokrzywdzonych spadła i w 2016 roku wyniosła 330 osób (w tym 158 kobiet, 128 dzieci i 44 mężczyzn) a w roku następnym – 345 osób (w tym 165 kobiet, 132 dzieci oraz 48 mężczyzn). W analizowanym okresie osobami najczęściej pokrzywdzonymi przez przemoc domową są kobiety i dzieci a osoby podejrzane o przemoc to zwykle mężczyźni.

Tabela 2.4. Rodzaj pomocy udzielonej poszkodowanym w ramach procedury „Niebieskie Karty” w latach 2017-2018

Rodzaj pomocy udzielonej pokrzywdzonym	2015	2016	2017
psychologiczna	110	130	140
prawna	160	152	160
rodzinna	140	-	-
socjalna	-	48	45
Suma	410	330	345

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Brzegu

Również w przypadku rodzajów udzielonej pomocy, dane statystyczne udostępniono za lata 2015-2017. Najczęściej udzielaną formą pomocy jest pomoc prawna, z której w 2015 roku skorzystało 160 osób, w 2016 – 152 osoby, i w 2017 roku – 160 osób. Często także udziela się pomocy psychologicznej. w 2015 roku udzielono jej 110 osobom, w 2016 roku - 130 osobom a w 2017 roku – 140 osobom. W 2015 roku 140 osób skorzystało z pomocy rodzinnej (kategoria ta nie występowała w następnych latach). W roku 2016 i 2017 udzielano wsparcia w zakresie pomocy socjalnej, odpowiednio 48 i 45 osobom.

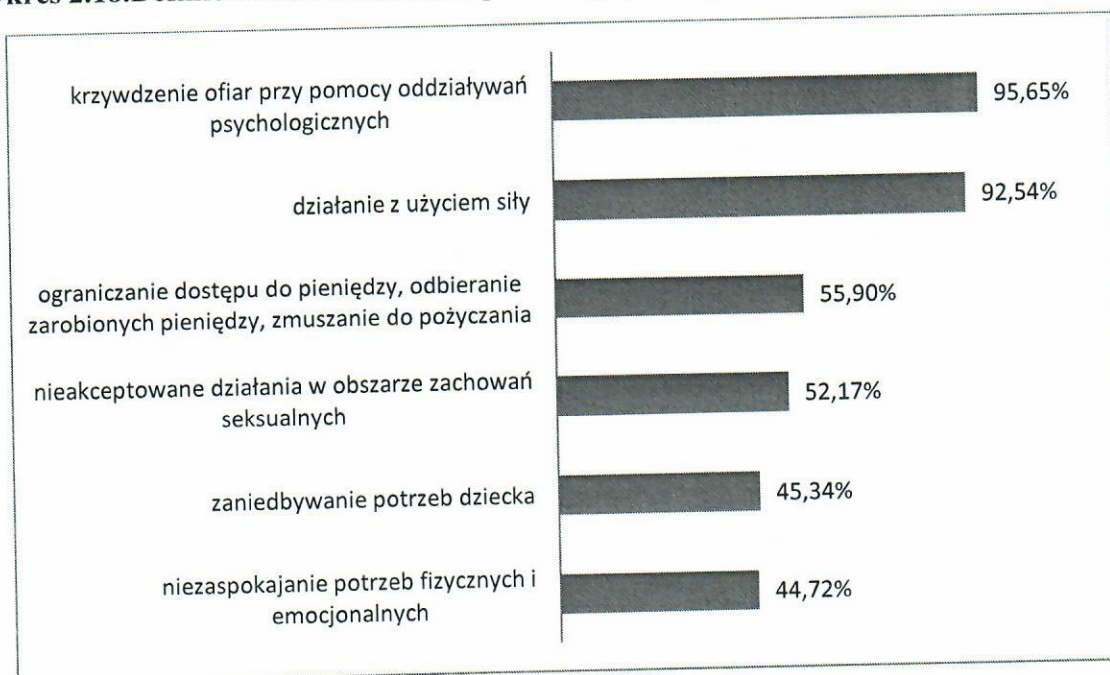
W przypadku pozostałych wnioskowanych informacji otrzymano następujące informacje:

- liczba wypełnionych formularzy „B”: *Formularz niebieskiej karty „B” nie jest drukiem który wypełnia się w ramach procedury.*
- liczba sprawców, płeć sprawców, liczba sprawców pod wpływem alkoholu, wiek sprawców pod wpływem alkoholu: *Należy przyjąć wskaźnik liczby założonych Niebieskich Kart. Fakt założenia niebieskiej karty nie oznacza jednak że osoba podejrzana o stosowanie przemocy, jest sprawcą przemocy. Placówka nie prowadzi ewidencji danych statystycznych związanych z płcią sprawców, liczbą sprawców pod wpływem alkoholu, wiekiem sprawców pod wpływem alkoholu.*
- liczba dzieci umieszczonych w nie zagrażającym im miejscu: *Z posiadanych danych statystycznych wynika że liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej wynosi 3 osoby.*
- rodzaje odnotowanej przemocy: *Z uwagi na fakt, iż podejrzenie doświadczenia przemocy każdorazowo przyjmuje formy mieszane, nie ma możliwości przedstawienia statystyki z podziałem na daną formę przemocy.*
- liczba postępowań przygotowawczych z art.207kk: *Zespół interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemoc w Rodzinie nie prowadzi postępowań art. 207kk.*

• ZJAWISKO PRZEMOCY W RODZINIE NA TERENIE GMINY BRZEG – SKALA, PRZYCZYNY

Respondenci mieli możliwość wyboru wielu odpowiedzi, dlatego suma przekracza 100%.

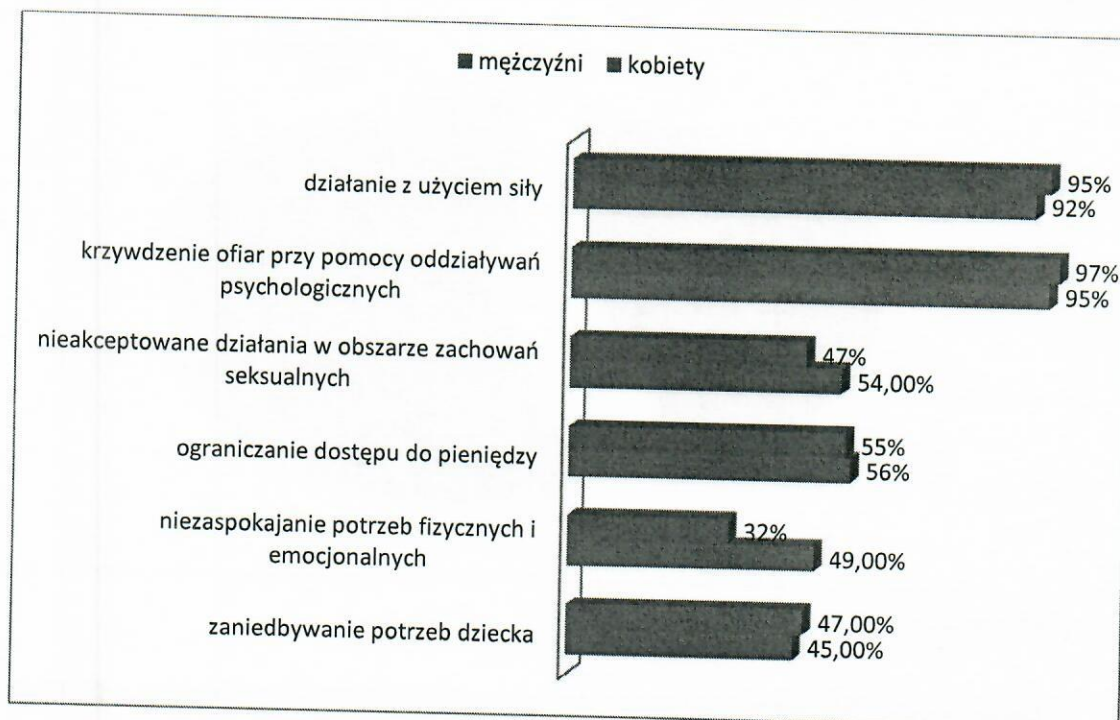
Wykres 2.18. Definiowanie i rozumienie przemocy (N=161)



Źródło: badania własne

Zdecydowana większość badanych (95,65%) uważa, że przemoc jest krzywdzeniem ofiary przy pomocy oddziaływań psychologicznych np. poniżania, wyśmiewania, zawstydzania. Kolejną pod względem liczebności grupą (92,54%) są osoby, które za przemoc uważają działanie z użyciem siły. Zdecydowana większość badanych mając możliwość wyboru kilku odpowiedzi, zaznaczała wszystkie. Pokazuje to, że badani są świadomi istnienia przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej oraz ekonomicznej. Niemal połowa respondentów (45,34 %) do przemocy zaliczyła również zaniedbywanie potrzeb dziecka.

Wykres 2.19. Definiowanie i rozumienie przemocy z uwzględnieniem podziału na płeć respondentów (N=161)

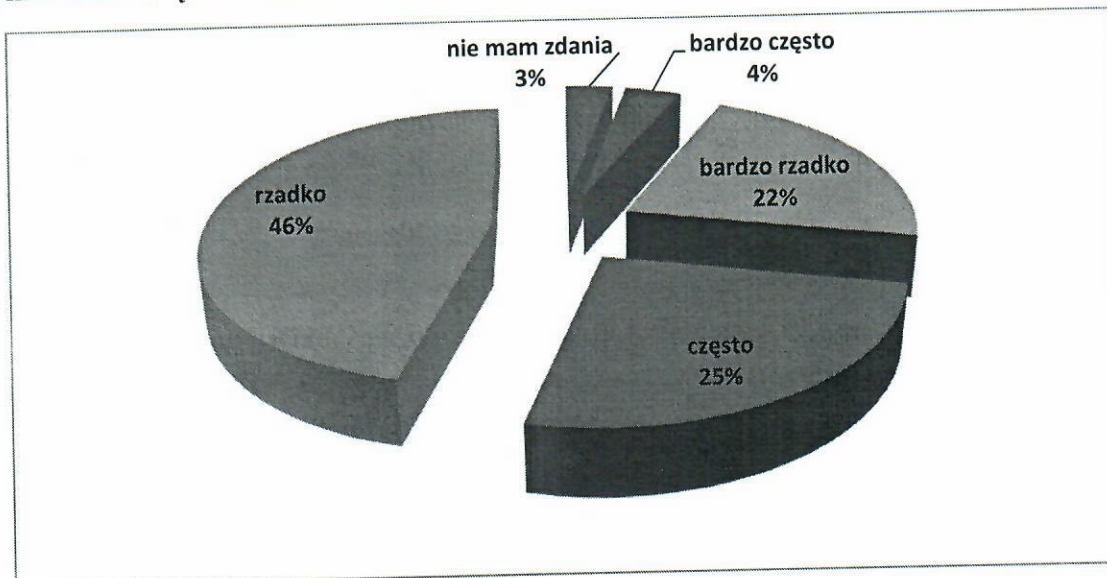


Źródło: badania własne

Wyniki są bardzo zbliżone, ale też należy pamiętać, że zdecydowaną przewagę wśród respondentów odgrywały kobiety. Największe różnice widać w odpowiedziach dotyczących braku zaspokajania potrzeb fizycznych i emocjonalnych – kobiety częściej zaliczały takie zachowanie do przemocowego.

Zapytano respondentów, jak często spotykają się ze zjawiskiem przemocy w rodzinie, w swoim otoczeniu.

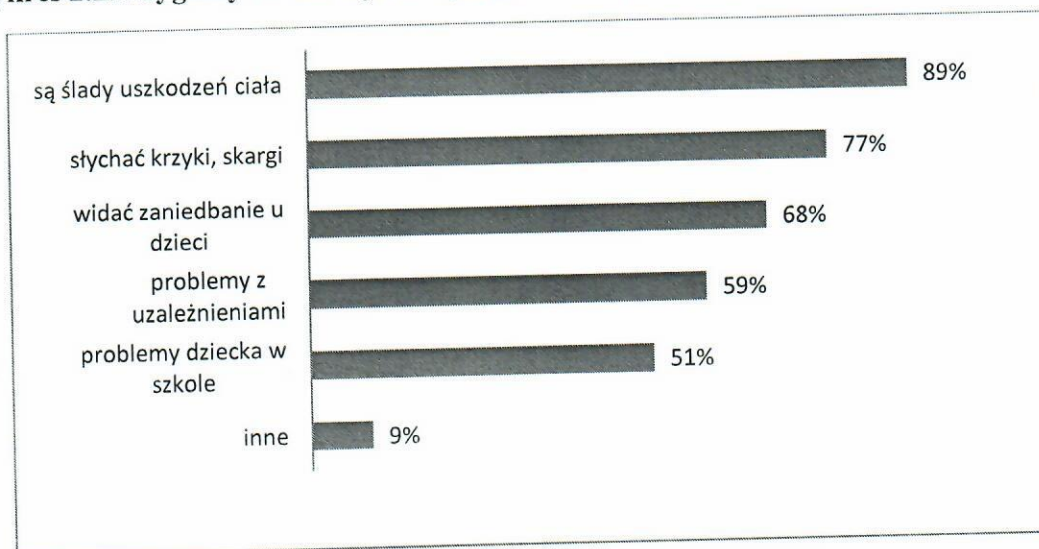
Wykres 2.20. Częstotliwość dostrzegania zjawiska przemocy w otoczeniu



Źródło: badania własne

Okazuje się, że 68% ankietowanych bardzo rzadko lub rzadko styka się z przemocą w najbliższym otoczeniu. Niepokojący wydaje się fakt, że aż 29% badanych często spotyka się z przemocą, w tym 4% – bardzo często (wykres 21).

Wykres 2.21. Sygnały świadczące o występowaniu przemocy

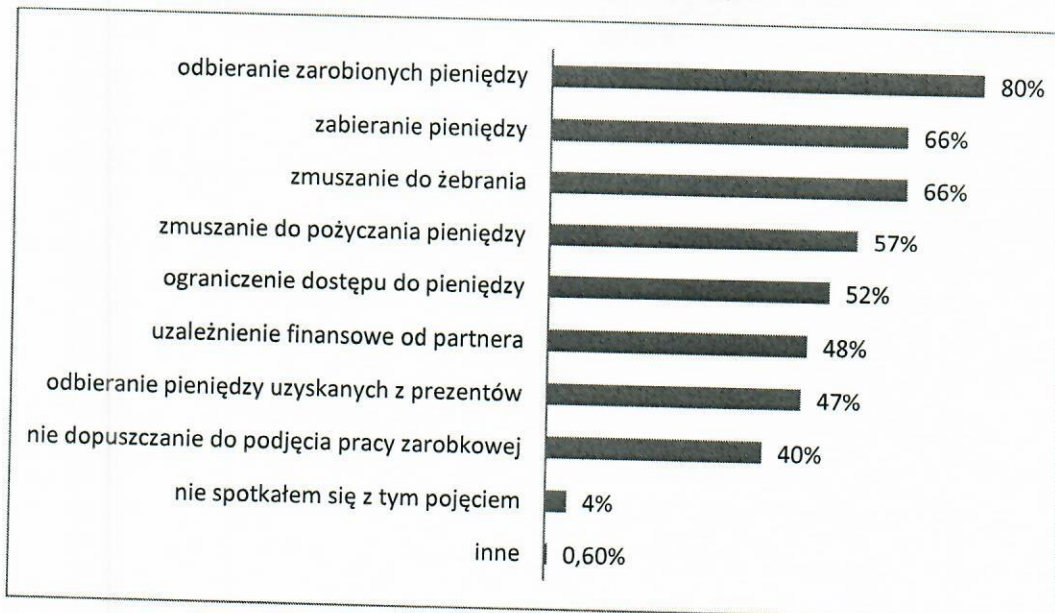


Źródło: badania własne

Wśród odpowiedzi **inne** znalazły się następujące:

- *emocjonalne wycofanie dzieci;*
- *alienacja jednostki;*
- *lęki dziecka;*
- *długotrwały smutek;*
- *zaniedbane dziecko nie zawsze jest oznaką przemocy, choć na pewno powinna „zapalić” nam się w głowie „lampka”;*
- *dziecko z takiej rodziny jest agresywne, wulgarne;*
- *dziecko się boi, ma lęki;*
- *osoby zastraszone, lękliwe, bojące się nawiązać kontakt z inną osobą;*
- *człowiek się alienuje w grupie (szkoła, miejsce pracy);*
- *zachowania społeczne, np. unikanie kontaktu z otoczeniem;*
- *dziecko jest przygnębione, ma wielkie trudności w kontaktach z innymi;*
- *dziecko wycofane, ciche;*
- *dzieci posługują się słownictwem niekulturalnym, przeklinają, bywają agresywne wobec innych powielając wzór rodziców;*
- *ucieczki z domu;*
- *Dziecko jest agresywne wobec innych lub przeciwnie zamknięte albo nadmiernie lgnie do innych, szukając miłości.*

Wykres 2.22. Rozumienie pojęcia przemocy ekonomicznej

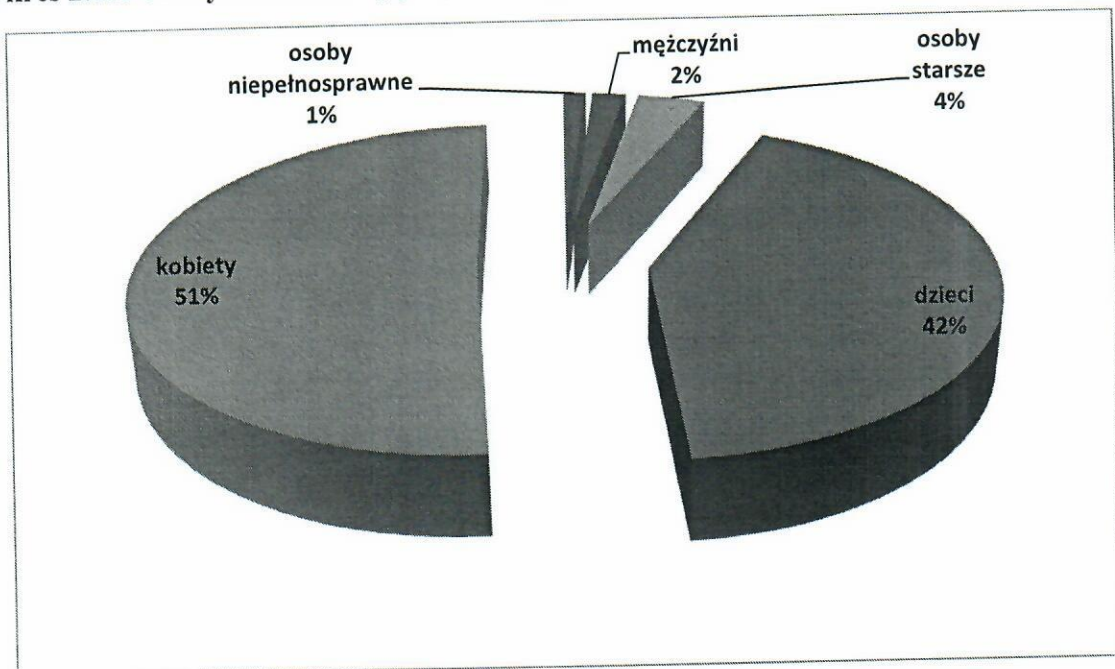


Źródło: badania własne

Jedna osoba zaznaczyła odpowiedź inne i dopisała, że przemocą ekonomiczną jest również *niepłacenie alimentów*.

Kolejnym obszarem analizy było zdefiniowanie ofiary oraz wskazanie, kto jest sprawcą przemocy w rodzinie. Analizując uzyskane wyniki można zauważyć, iż grupą najczęściej doświadczającą przemocy są kobiety – 51%, a następnie dzieci – 42%. Kolejno jako doświadczających przemocy wskazywano osoby starsze (4%) i mężczyzn (2%) oraz osoby niepełnosprawne (1%).

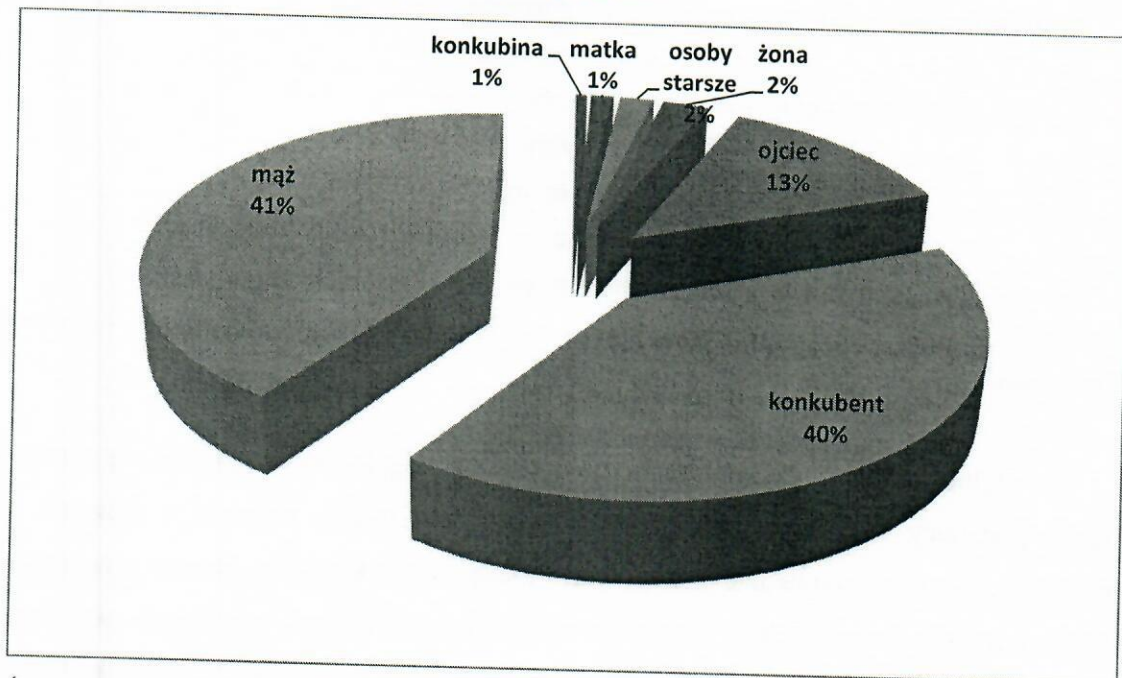
Wykres 2.23. Osoby doświadczające przemocy według respondentów



Źródło: badania własne

Najwięcej respondentów uważa, że osoby stosujące przemoc w rodzinie to mężowie (41%). W następnej kolejności, jako sprawców przemocy w rodzinie, wskazano ojców (13%) i konkubentów (40%). Najmniej osób (2%) wymieniło osoby starsze jako te, które najczęściej stosują przemoc w rodzinie. Pojedyncze osoby zaznaczały, że sprawcą przemocy jest kobieta: matka/żona/konkubina.

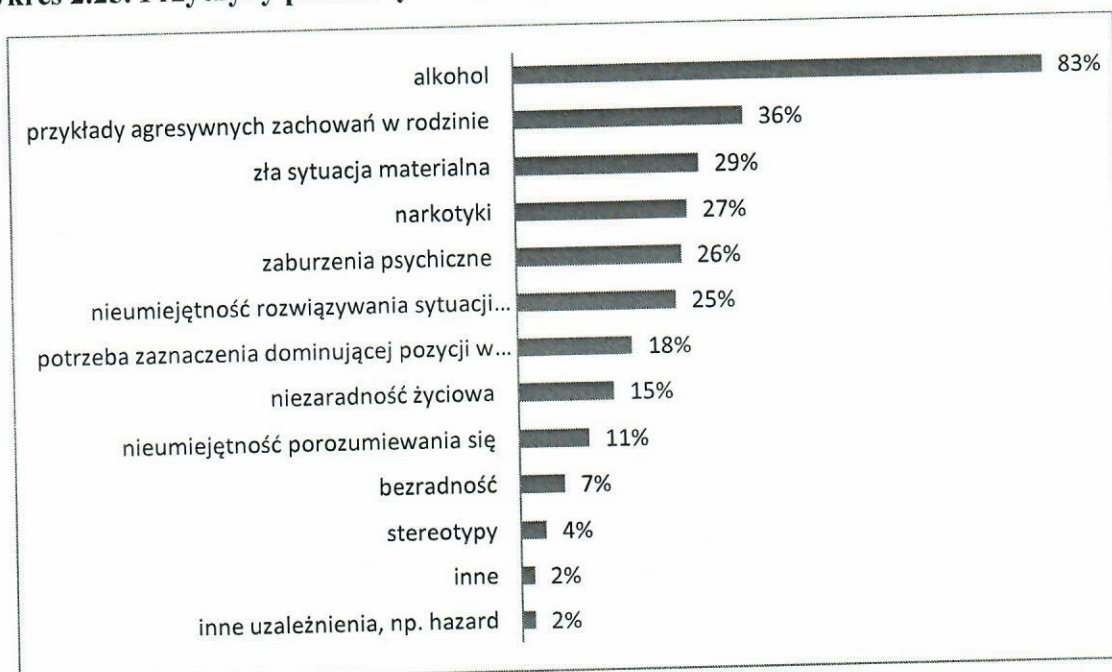
Wykres 2.24. Sprawcy przemocy według respondentów



Źródło: badania własne

Respondenci zapytani o przyczyny przemocy w rodzinie odpowiedzieli, że w głównej mierze jest to alkohol. W pytaniu o powody przemocy można było zaznaczyć trzy odpowiedzi, zatem suma nie równa się 100%, nie mniej jednak to alkohol uznali za jedną z głównych przyczyn.

Wykres 2.25. Przyczyny przemocy w rodzinie

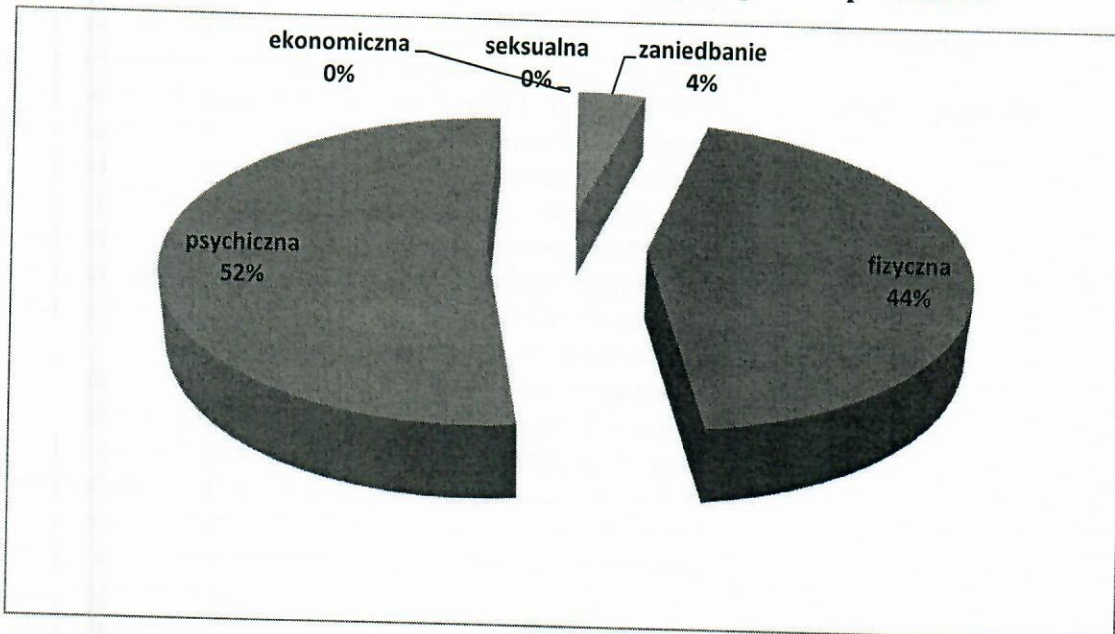


Źródło: badania własne

Wynik jest o tyle ważny, że w społeczeństwie ciągle można spotkać się z mitem na temat przemocy i jej powiązania z alkoholem, który można wyrazić w słowach: „jeśli przestanie pić, wszystko będzie dobrze, warto czekać, może kiedyś zrozumie i przestanie pić i bić”, „wszystko przez to picie, poza tym - to dobry mąż i ojciec”, „przestanie pić, wszystko będzie dobrze”, „prawdziwa miłość powinna wszystko wybaczyć”, „może się ocknie i zrozumie - to taki dobry człowiek”.

Niestety, wszystko to są nieprawdziwe przekonania. Doświadczenie pokazuje bowiem, że ktoś może przestać pić alkohol i nadal stosować przemoc. Wprawdzie w ok. 85% rodzin z problemem alkoholowym dochodzi do aktów przemocy, ale już tylko ok. 50% rodzin z problemem przemocy w rodzinie, mówi o przemocy z udziałem alkoholu. Jeśli nawet sprawca przestanie pić alkohol, nie ma żadnej gwarancji, że przestanie stosować przemoc. Są też sytuacje, gdy „po picciu” jest jeszcze gorzej i przemoc się nasila. W świetle badań alkohol jest z jednej strony „wyzwalaczem”, z drugiej „usprawiedliwaczem” przemocy, jest jednym z ważnych czynników ryzyka nie jest jednak przyczyną przemocy.

Wykres 2.26. Rodzaje przemocy stosowane najczęściej w opinii respondentów



Źródło: badania własne

Z odpowiedzi respondentów wynika, że ich zdaniem najczęstszą formą przemocy jest przemoc psychiczna. Potwierdza to wyniki badań ogólnopolskich. Przemoc psychiczna jest bowiem najczęściej stosowaną formą przemocy i jednocześnie najtrudniejszą do udowodnienia. Poniższa tabela prezentuje skutki przemocy.

Tabela 2.5. Skutki przemocy w zależności od jej formy

Rodzaje przemocy	Formy przemocy	Skutki przemocy
PRZEMOC FIZYCZNA	szarpanie, kopanie, popychanie, obezwładnianie, duszenie, odpychanie, przytrzymywanie, policzkowanie, szczypanie, bicie otwartą ręką, pięściami, różnymi przedmiotami, przypalanie papierosem, topienie, polewanie substancjami żrącymi, użycie broni, pozostawienie w niebezpiecznym miejscu, nie udzielenie niezbędnej pomocy, itp.	bezpośrednie: uszkodzenia ciała - urazy, rany, złamania, stłuczenia, zadrapania, siniaki, poparzenia; następujące skutki: choroby w wyniku powikłań i stresu, zespół stresu pourazowego, życie w chronicznym stresie, poczucie zagrożenia, strachu, lęku, napady paniki, bezsenność, zaburzenia psychosomatyczne, itp.;

<p align="center">PRZEMOC PSYCHICZNA</p>	<p>wyśmiewanie opinii, poglądów, przekonań, religii, pochodzenia, narzucanie swojego zdania, poglądów, stałe ocenianie, krytyka, wmawianie choroby psychicznej, izolowanie, kontrolowanie, ograniczanie kontaktów z innymi ludźmi, wymuszanie posłuszeństwa i podporządkowania, ograniczanie snu, pożywienia i schronienia, wyzywanie, używanie wulgarnych epitetów, poniżanie, upokarzanie, zawstydzanie, stosowanie gróźb, szantażowanie, itp.</p>	<p>zniszczenie poczucia mocy sprawczej ofiary, jej poczucia własnej wartości i godności, uniemożliwienie podjęcia jakichkolwiek działań niezgodnych z zasadą posłuszeństwa, osłabienie psychicznych i fizycznych zdolności stawiania oporu oraz wyrobienie przekonania o daremności jego stawiania, odizolowanie od zewnętrznych źródeł wsparcia, całkowite uzależnienie ofiary od prześladowcy, stały strach i utrata nadziei, choroby psychosomatyczne, ciągły stres, zaburzenia snu, itp.</p>
<p align="center">PRZEMOC SEKSUALNA</p>	<p>gwałt, wymuszanie pożycia seksualnego, nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych, zmuszanie do seksu z osobami trzecimi, sadyzm w pożyciu, wyśmiewanie wyglądu, ciała i krytyka zachowań seksualnych, itp.</p>	<p>obrażenia fizyczne, ból i cierpienie, obniżona samoocena i poczucie własnej wartości, utrata poczucia atrakcyjności i godności, zaburzenia seksualne, oziębłość, zamknięcie się /lęk, strach, unikanie seksu/, uogólniona niechęć i obawa do przedstawicieli płci sprawcy przemocy, itp.</p>
<p align="center">PRZEMOC EKONOMICZNA</p>	<p>Okradanie, zabieranie pieniędzy, nie łożenie na utrzymanie, uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, niezaspokajanie podstawowych, materialnych potrzeb rodziny, szantażowanie, zaciąganie długów i kredytów bez zgody współmałżonka, zmuszanie do pożyczek, uniemożliwianie korzystania z pomieszczeń niezbędnych do zaspakajania potrzeb (kuchnia, łazienka) itp.</p>	<p>całkowita zależność finansowa od partnera, niezaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, bieda, zniszczenie poczucia własnej godności i wartości, znalezienie się bez środków do życia</p>

Źródło: <http://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/8-rodzaj-przemocy>, dostęp: 15.12.2018



Tabela 2.6. Formy przemocy w rodzinie i częstotliwość jej występowania wg ofiar

Rodzaj przemocy	Nie zdarzyło się	Zdarzyło się tylko raz	Zdarza się kilka razy w tygodniu	Zdarza się kilka razy w miesiącu	Zdarza się kilka razy w roku	Zdarzyło się kilka razy
Seksualna	92%	2,5%	0,5%	0%	0%	5%
Ekonomiczna	82%	4%	1%	1%	1%	11%
Fizyczna	70%	8%	3%	1%	2%	16%
Psychiczna	57%	5%	3,5%	5%	3,5%	26%

Źródło: badania własne

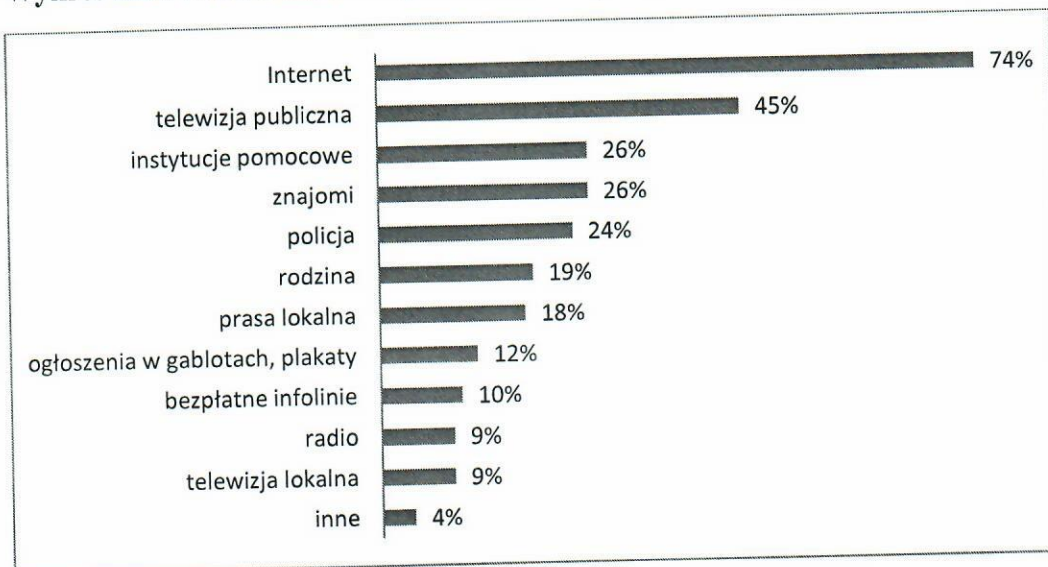
Do bycia ofiarą w rodzinie przyznało się więcej osób, niż do bycia sprawcą. Najwięcej osób przyznało, że było ofiarą przemocy psychicznej i to kilka razy. Do regularnej przemocy przyznaje się około 5% badanych.

Do bycia sprawcą przemocy w rodzinie ciężko się przyznać. W poniższej tabeli zaprezentowano wyniki uzyskane podczas badania.

Tabela 2.7. Formy przemocy w rodzinie i częstotliwość jej występowania wg sprawców

Rodzaj przemocy	Nie zdarzyło się	Zdarzyło się tylko raz	Zdarza się kilka razy w tygodniu	Zdarza się kilka razy w miesiącu	Zdarza się kilka razy w roku	Zdarzyło się kilka razy
Seksualna	99%	0%	0%	0,5%	0%	0,5%
Ekonomiczna	95%	1,5%	0%	0,5%	0%	3%
Fizyczna	82%	7%	0,5%	1%	0%	9,5%
Psychiczna	78%	2%	0%	1%	2%	17%

Źródło: badania własne

Wykres 2.27. Źródła informacji na temat instytucji świadczących pomoc


Źródło: badania własne

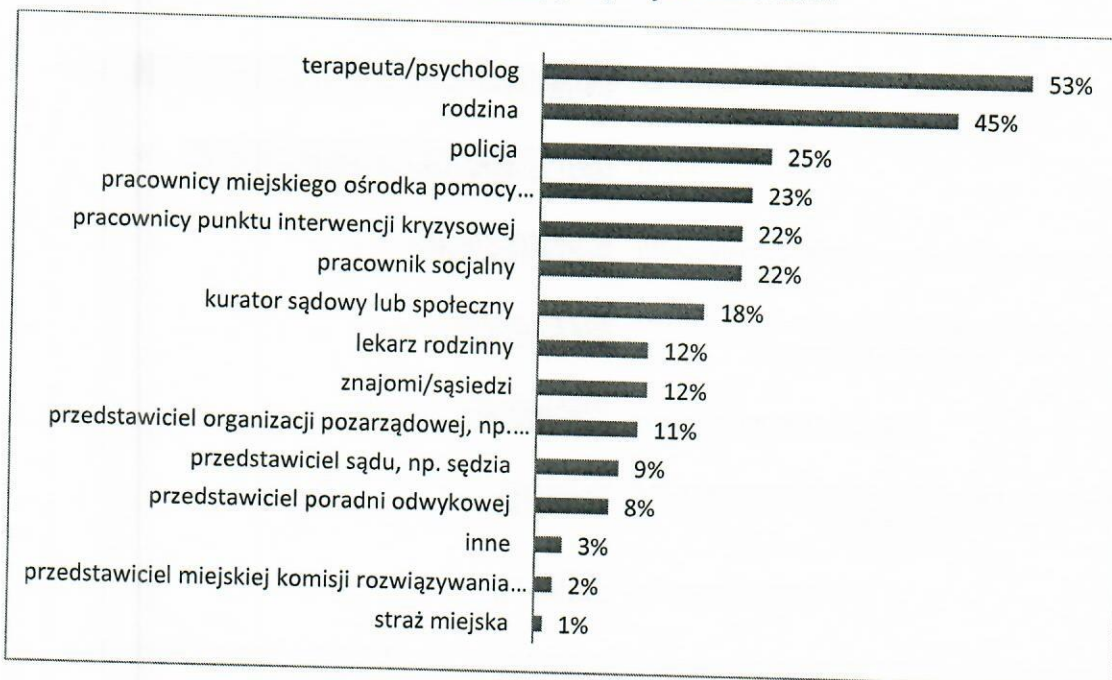
Wśród odpowiedzi **inne** znalazły się takie odpowiedzi, jak:

- *studia;*
- *specjalistyczne szkolenia*
- *praca*
- *literatura*
- *praca zawodowa*

Pojawił się również dopisek: *nie szukam takich informacji.*

Odpowiedzi na to pytanie mogą sugerować kierunek działań informacyjnych, reklamowych, propagujących działanie instytucji świadczących pomoc rodzinom doświadczającym przemocy.

Wykres 2.28. Instytucje, które wzbudzają największe zaufanie

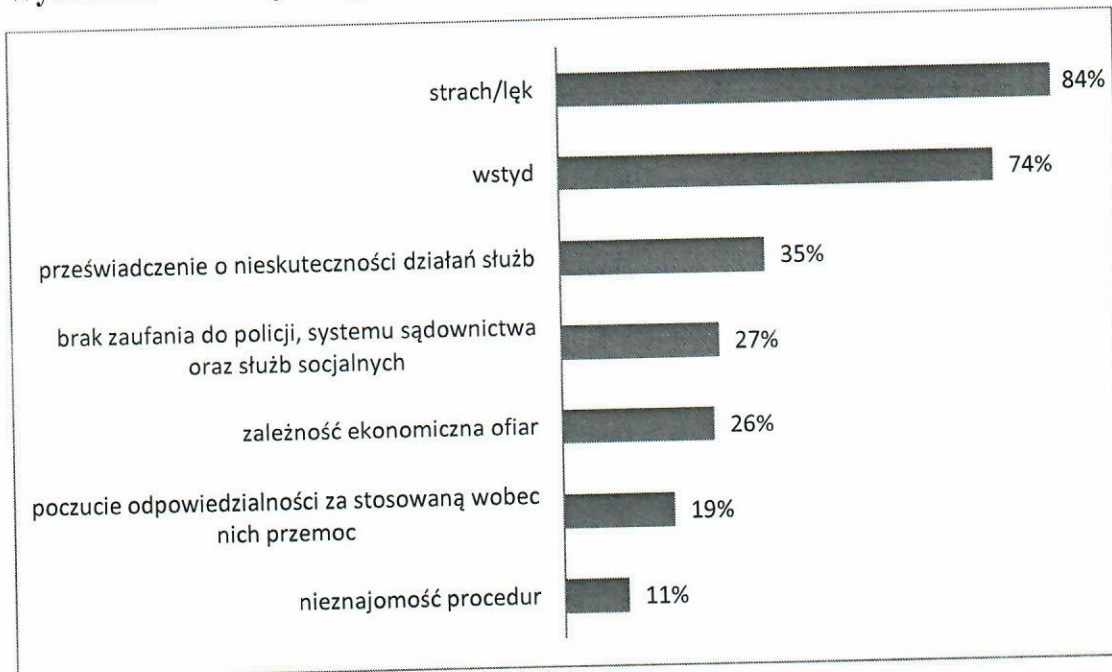


Wśród odpowiedzi inne respondenci zawarli takie instytucje jak:

- *fundacje i stowarzyszenia*
- *fundacje, zrzeszenia ludzi, którzy znają te doświadczenia z autopsji*
- *osoby zaufane*
- *szkoła*
- *Zespół Interdyscyplinarny*

Jeden z dopisków brzmiał *myślę, że żadne z instytucji nie wzbudzają zaufania.*

Najwięcej zaufania wzbudza zdaniem badanych terapeuta, psycholog, zatem specjaliści pracujących z osobami pokrzywdzonymi, jak i ze sprawcami. Badani zwykle ufają też rodzinie i najbliższym osobom. Cieszyć może wysoki wynik służb takich jak policja, pracownicy socjalni, pracownicy punktu pomocy interwencji kryzysowej i MOPS. Może to świadczyć o wysokim poziomie funkcjonowania tych jednostek na terenie Gminy Brzeg.

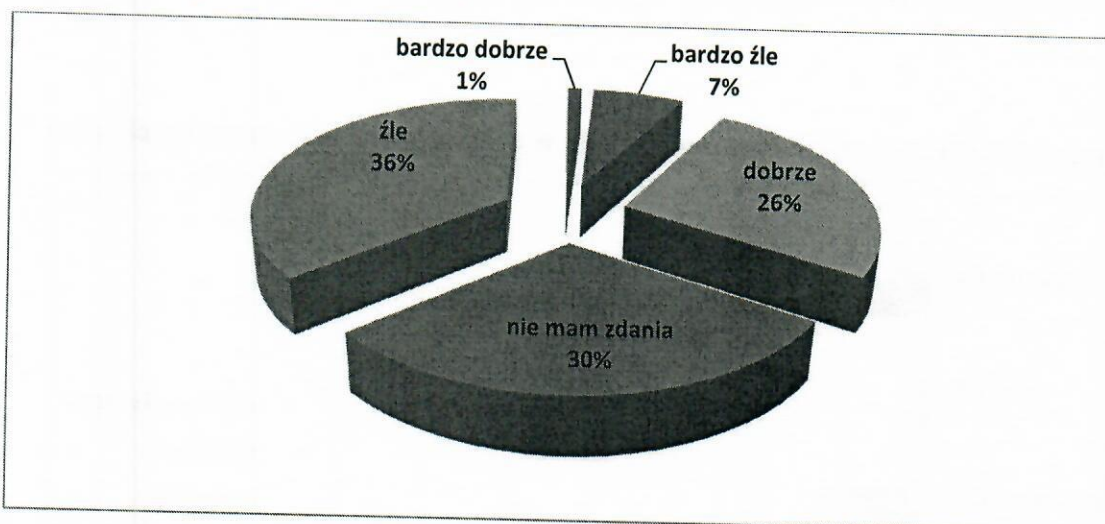
Wykres 2.29. Powody niezgłaszania przemocy w rodzinie

Źródło: badania własne

Powody niezgłaszania problemu przemocy są niezwykle ważne. Strach/lęk oraz wstyd są zdaniem respondentów głównymi powodami niezgłaszania się po pomoc. Jest to potwierdzone również w innych badaniach, że stopień wiktymizacji jest bardzo wysoki. Ofiara przemocy jest manipulowana przez sprawcę i zaczyna wierzyć, że ona jest powodem przemocy. To kolejny mit utrwalony w społeczeństwie, z którym należy walczyć. Za przemoc odpowiedzialny jest zawsze i wyłącznie jej sprawca.

W praktyce przeciwdziałania przemocy należałoby zastanowić się nad tym, w jaki sposób można przełamywać strach ofiary przez zgłoszeniem faktu doświadczania przemocy.

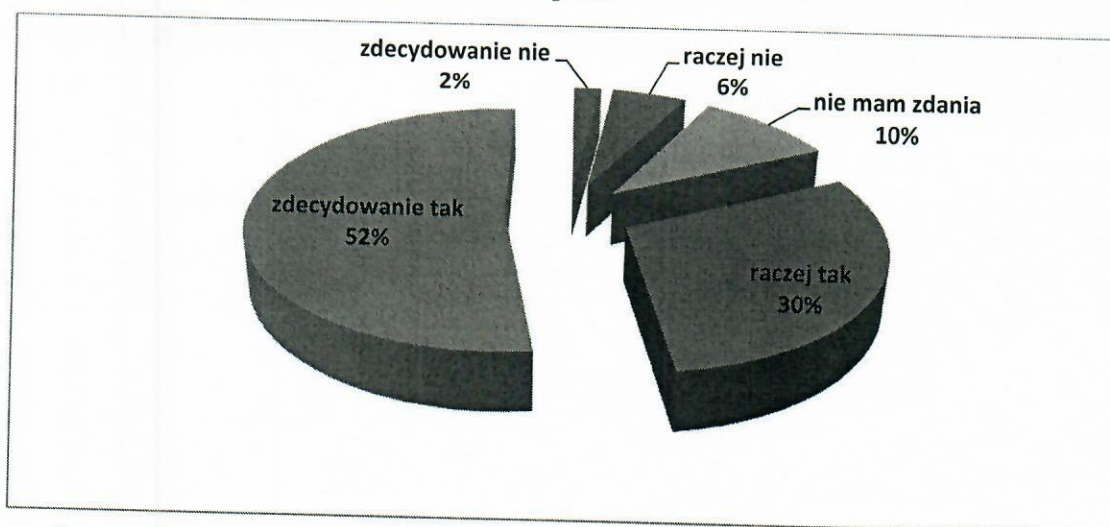
Wykres 2.30. Ocena skuteczności działań podejmowanych przez służby w ramach zapobiegania przemocy w rodzinie



Źródło: badania własne

Respondenci dosyć niejednoznacznie ocenili skuteczność działania służb. Porównywalna liczba osób odpowiedziała, że ocenia dobrze/bardzo dobrze, nieco więcej osób oceniło działalność służb źle/bardzo źle. Aż 30% badanych nie wyraziło swojego zdania na temat skuteczności.

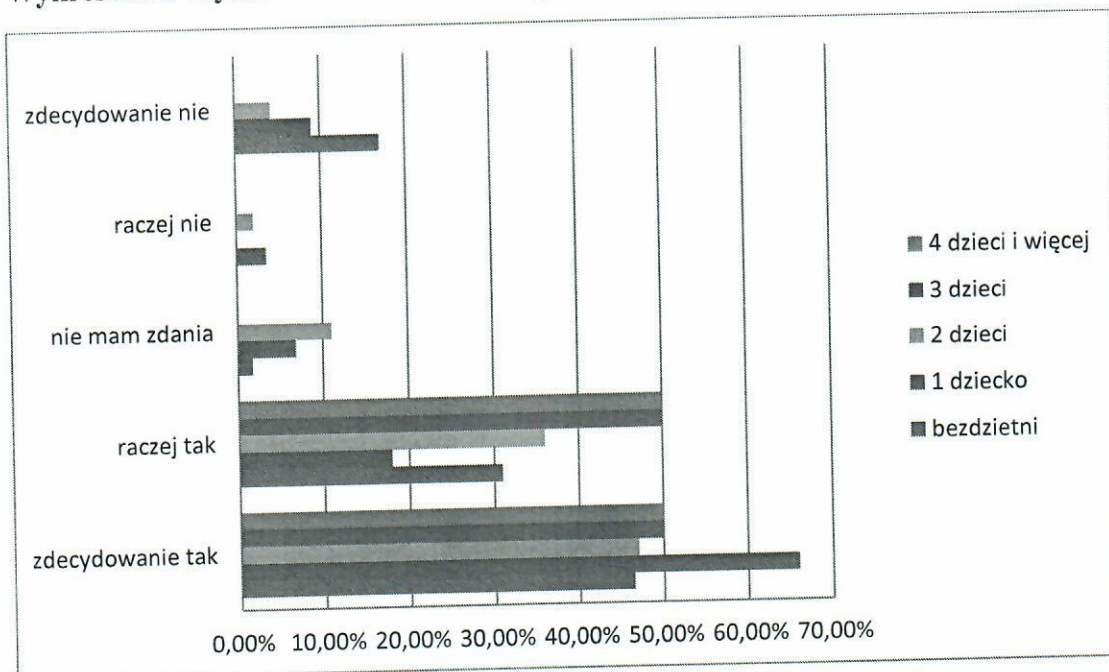
Wykres 2.31. Wychowanie dzieci bez klapsów



Źródło: badania własne

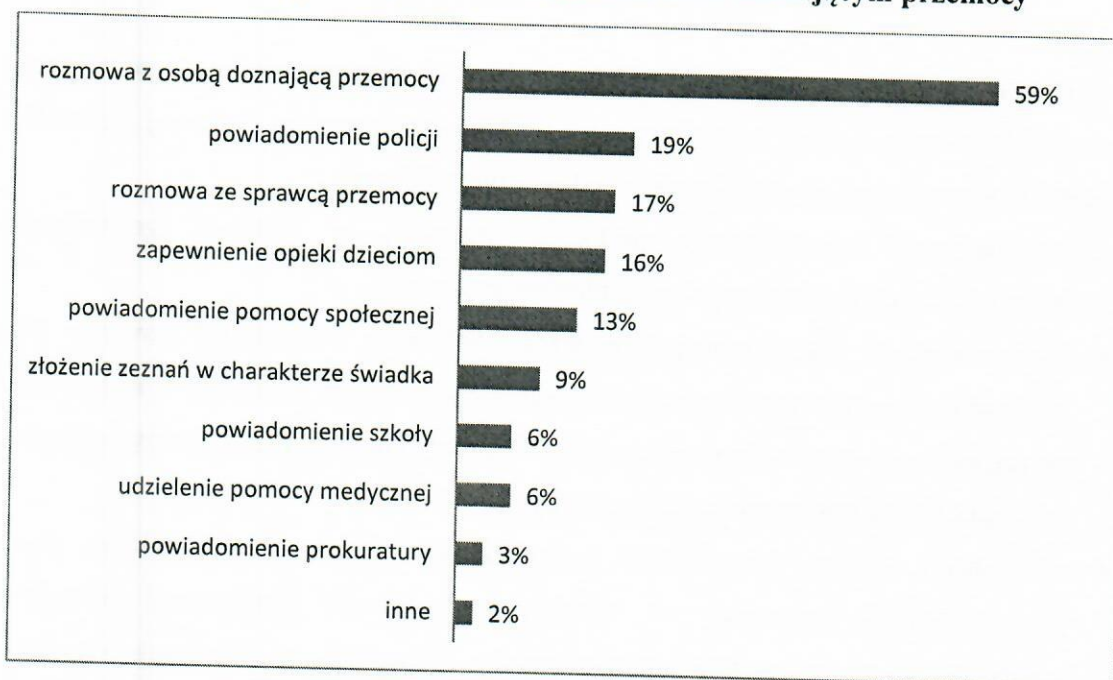
Przeanalizowano rozkład odpowiedzi na temat wychowania dzieci „bez klapsa” w zależności od posiadanej ilości dzieci. Odpowiedzi respondentów przedstawione są na wykresie.

Wykres 2.32. Wychowanie dzieci bez klapsów w zależności od posiadanej ilości dzieci



Co ciekawe, respondenci, którzy nie mają dzieci były tymi, którzy jednoznacznie odpowiedzieli, że nie można wychować dzieci bez stosowania przemocy. Pocięszające jest natomiast to, że respondenci będący rodzicami w zdecydowanej większości są przekonani, że wychowanie „bez klapsa” jest możliwe.

Wykres 2.33. Rodzaj pomocy udzielania osobom doświadczającym przemocy



Źródło: badania własne

Wśród odpowiedzi inne znalazły się dwa dopiski: *MOPS* oraz *prowadzenie spotkań doradczych jako doradca rodzinny*.

• WNIOSKI I REKOMENDACJE

Przeprowadzone badanie ukazuje główne problemy związane z realizacją zadań przez osoby zawodowo zajmujące się zapobieganiem i zwalczaniem przemocy domowej. Pozwoliło jednocześnie sformułować pewne kierunki działań w tym obszarze:

- ✓ systematyczne monitorowanie problemu przemocy w rodzinie, gromadzenie informacji i danych związanych z problemem przemocy.
- ✓ bardzo ważnym elementem jest edukacja. Szkolenia i warsztaty powinny być skierowane do osób zawodowo zajmujących się zjawiskiem przemocy w rodzinie, ze szczególnym uwzględnieniem pracowników ochrony zdrowia, prokuratorów, sędziów, jak i nauczycieli oraz pracowników oświaty.
- ✓ zwiększenie wiedzy mieszkańców województwa i służb działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie w zakresie kompetencji instytucji pomocowych, m.in. poprzez zamieszczanie informacji w lokalnych mediach, dystrybucję ulotek informacyjnych o placówkach udzielających pomocy.
- ✓ rozwój profesjonalnej bazy instytucjonalnej oferującej pomoc i wsparcie osobom uwikłanym w przemoc domową.
- ✓ wsparcie psychologiczne i instytucjonalne dla kuratorów i pracowników socjalnych ze względu na trudne, codzienne doświadczenia zawodowe.
- ✓ zacieśnianie i koordynacja współpracy pomiędzy instytucjami i organizacjami zobligowanymi do podejmowania działań w obszarze zapobiegania i zwalczania przemocy w rodzinie celem wymiany informacji i doświadczeń,
- ✓ organizacja szkoleń, konferencji, kampanii społecznych mających na celu podnoszenie świadomości społeczeństwa.
- ✓ rozwijanie form wsparcia dla osób uwikłanych w przemoc poprzez:
- ✓ podnoszenie poziomu jakości pomocy świadczonej osobom doznającym przemocy jak i sprawcom przemocy,
- ✓ profilaktyka i terapia sprawcy.

Na podstawie przeprowadzonych badań można uszczegółwić następujące rekomendacje dotyczące działań w zakresie przeciwdziałania występowaniu zjawiska przemocy:

- przeprowadzenie kampanii informacyjnej skierowanej do mieszkańców Gminy Brzeg, głównie w aspekcie przemocy ekonomicznej i psychicznej,
- ulepszenie przepływu informacji pomiędzy instytucjami poprzez organizowanie wspólnych spotkań. Dodatkowo stworzenie platformy internetowej w celu wymiany informacji, czy też wprowadzenie newslettera lub innej formy komunikacji dla liderów społecznych, by umożliwić przepływ wiadomości między poszczególnymi władzami (samorząd – województwo),
- organizowanie spotkań z liderami/osobami, którzy na co dzień zajmują się problemami przemocy, w celu analizy pozytywnych działań oraz przekazania dobrych praktyk,
- tworzenie indywidualnego programu świadomościowego w szczególności dla lekarzy pierwszego kontaktu, który uwrażliwiałby tę grupę zawodową i pokazywałby ścieżkę prawną do podjęcia stosownych kroków w obliczu kontaktu z osobą pokrzywdzoną,
- zaangażowanie społeczności lokalnej, a szczególne liderów społecznych, w kampanię medialną,
- inicjowanie działań edukacyjnych dla pracowników instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w zakresie uzyskiwania funduszy z konkursów czy programów współfinansowanych przez UE,
- wprowadzanie w szkołach większej liczby programów profilaktycznych z zakresu zwiększania tolerancji, uczenia akceptacji do „inności”,
- zwiększenie liczby programów skierowanych do ofiar i sprawców przemocy.

IV CELE PROGRAMU

Głównym celem Programu jest ograniczenie skali zjawiska przemocy w rodzinie i ochrona ofiar przemocy w rodzinie w Gminie Brzeg oraz zwiększenie skuteczności i jakości oddziaływań systemu pomocy interdyscyplinarnej wobec problemu przemocy w rodzinie.

Cel główny realizowany będzie w oparciu o następujące cele szczegółowo-operacyjne:

- a) Edukacja skierowana do osób zawodowo zajmujących się zjawiskiem przemocy w rodzinie, ze szczególnym uwzględnieniem pracowników pomocy społecznych, zespołu interdyscyplinarnego oraz instytucji pokrewnych.

Zadania:

1. Realizacja indywidualnych szkoleń specjalistycznych dla pracowników zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy rodzinie.
2. Realizacja grupowych szkoleń dla kadr podejmujących działania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie
3. Realizacja superwizji w zakresie problematyki przemocy skierowana do osób znajdujących się z bezpośredniej styczności z osobami doświadczającymi przemocy

Spodziewane efekty:

1. Wzrost skuteczności realizowanych działań
2. Zwiększenie kompetencji osób realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy
3. Wzmocnienie czynników chroniących pracowników realizujących bezpośrednie działania w rodzinach doświadczających przemocy.

- b) Systematyczne monitorowanie problemu przemocy w rodzinie, gromadzenie informacji i danych statystycznych związanych z problemem przemocy.

Zadania:

1. Gromadzenie danych statystycznych
2. Współpracy z podmiotami działającymi w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
3. Opracowanie narzędzia w celu gromadzenia i analizy danych statystycznych

Spodziewane efekty:

1. Posiadanie informacji związanych z kwestią liczebności zjawiska przemocy.
2. Sprawniejsze określenie działań związanych z posiadaniem informacji dotyczącymi zjawiska przemocy
3. Stworzenie narzędzia umożliwiającego gromadzenie danych statystycznych

c) Rozwój profesjonalnej bazy instytucjonalnej oferującej pomoc i wsparcie osobom uwięzonym w przemoc domową.

Zadania:

1. Wzmocnienie działań realizowanych w Punkcie Pomocy Kryzysowej w Brzegu nastawionych na zapewnienie wsparcia specjalistycznego w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
2. Zwiększenie kadry specjalistycznej posiadających kompetencje do pracy z rodziną doświadczoną przemocą
3. Tworzenie programów wspierających działania służące osobom uwięzonym w przemoc domową.

Spodziewane efekty:

1. Zwiększenie skuteczności świadczonego poradnictwa dla osób doświadczonych problemem przemocy.
2. Objęcie wsparciem większej liczby osób doświadczonych przemocą w rodzinie.
3. Profesjonalizacja działań instytucjonalnych

d) Zacieśnianie i koordynacja współpracy pomiędzy instytucjami i organizacjami zobligowanymi do podejmowania działań w obszarze zapobiegania i zwalczania przemocy w rodzinie celem wymiany informacji i doświadczeń.

Zadania:

1. Organizowanie spotkań Zespołu Interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie
2. Opracowanie materiałów edukacyjnych skierowanych do grup zawodowych zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie ze szczególnym uwzględnieniem ochrony zdrowia.
3. Organizacja spotkań roboczych dla osób będących w pierwszym kontakcie z rodzinami doświadczającymi przemocy.

Spodziewane efekty:

1. Zacieśnienie współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
2. Wzrost wiedzy służba zajmujących się problemami przemocy a będących zobligowanymi ustawowo do świadczenia pomocy osobom poszkodowanym.
3. Zwiększenie wiedzy i wymiany doświadczeń grup roboczych będących w pierwszym kontakcie z rodzinami doświadczającymi przemocy.

e) **Organizacja kampanii społecznych mających na celu podnoszenie świadomości społeczeństwa.**

Zadania:

1. Realizacja kampanii społecznych skierowanych do lokalnej społeczności, uwrażliwiającej na problem przemocy.
2. Realizacji kampanii informacyjnej dla placówek oświatowych z terenu miasta Brzeg.
3. Inicjowanie działań mających na celu uzyskiwanie funduszy na rzecz realizacji dodatkowych programów przeciwdziałających problemowi przemocy w rodzinie.

Spodziewane efekty:

1. Uwrażliwienie społeczności lokalnej na problem przemocy w rodzinie
2. Wzmocnienie wrażliwości dzieci i młodzieży na problem przemocy w rodzinie
3. Realizacja programów skierowanych do rodzin, w których występuje przemoc.

V ADRESACI PROGRAMU

Program jest skierowany do społeczności lokalnej z terenu Gminy Brzeg a w szczególności do:

- ✓ osób doznających przemocy, w tym do dzieci i innych osób zależnych (*do tych grup należy zaliczyć oprócz dzieci, także osoby niepełnosprawne, osoby starsze, a także pozostałe niesamodzielne osoby wymagające opieki innych*),
- ✓ osób stosujących przemoc,
- ✓ świadków przemocy,
- ✓ osób/instytucji świadczących pomoc na rzecz rodzin uwikłanych w przemoc,
- ✓ rodzin zagrożonych przemocą.
- ✓ rodzin, które chcą promować postawy rodzicielskie wolne od przemocy.
- ✓ Mieszkańców Gminy Brzeg do których kierowana zostanie kampania informacyjno-edukacyjna z zakresu problemu przemocy w rodzinie
- ✓ grup zawodowych na co dzień pracujących z osobami doznającymi przemocy w rodzinie a także z osobami jej stosującymi.

VI REALIZATORZY PROGRAMU

Realizatorami programu bądź podmiotami, które zaangażowane będą w działania są następujące instytucje, podmioty i organizacje działające na terenie Gminy Brzeg:

- 1) Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Brzegu
- 2) Urząd Miasta w Brzegu
- 3) Prokuratura Rejonowa w Brzegu
- 4) Sąd Rejonowy w Brzegu
- 5) Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej przy Sądzie Rejonowym w Brzegu
- 6) Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Brzegu
- 7) Biuro Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Miasta w Brzegu
- 8) Organizacje pozarządowe i kościelne.
- 9) Placówki oświatowe w Brzegu
- 10) Brzeski Centrum Medyczne i inne placówki ochrony zdrowia w Brzegu
- 11) Komenda Powiatowa Policji w Brzegu

VII PLANOWANE DZIAŁANIA

Zadania do wykonania w ramach realizacji Gminnego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2019-2023

CEL SZCZEGÓŁOWY: Edukacja skierowana do osób zawodowo zajmujących się zjawiskiem przemocy w rodzinie, ze szczególnym uwzględnieniem pracowników pomocy społecznych, zespołu interdyscyplinarnego oraz instytucji pokrewnych				
1.	Realizacja indywidualnych szkoleń specjalistycznych dla pracowników zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy rodzinie.	Pozyskanie środków finansowych na dofinansowanie szkoleń specjalistycznych	Liczba osób objętych szkoleniami.	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Brzegu Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie
2.	Realizacja grupowych szkoleń dla kadr podejmujących działania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie	Pozyskanie środków finansowych na dofinansowanie szkoleń specjalistycznych	Liczba osób objętych szkoleniami.	
3.	Realizacja superwizji w zakresie problematyki przemocy skierowana do osób znajdujących się z bezpośredniej styczności z osobami doświadczającymi przemocy	Pozyskanie środków finansowych na dofinansowanie szkoleń specjalistycznych	Liczba osób objętych superwizją.	

CEL SZCZEGŁÓWY: Systematyczne monitorowanie problemu przemocy w rodzinie, gromadzenie informacji i danych statystycznych związanych z problemem przemocy				
	ZADANIE	DZIAŁANIE	WSKAŹNIK	REALIZATORZY
1.	Gromadzenie danych statystycznych	Rzetelne uzyskiwanie i gromadzenie danych statystycznych związanej z prowadzeniem procedury Niebieskiej Karty przez członków grupy roboczej	Ilość procedur, ilość osób uwikłanych w przemoc i innych działań prowadzonych przez Grupy robocze	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Brzegu Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie
2.	Opracowanie narzędzia w celu gromadzenia i analizy danych statystycznych	Tworzenie rejestrów i innych form gromadzenia i analizy danych statystycznych	Liczba opracowanych narzędzi do prowadzenia i analizy danych statystycznych	
3.	Współpraca z podmiotami działającymi w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie	Organizacja spotkań Zespołu Interdyscyplinarnego i grup roboczych. Inne działania potwierdzające współpracę.	Ilość spotkań Zespołu Interdyscyplinarnego i Grup roboczych oraz innych działań w ramach współpracy	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej Komenda Powiatowa Policji Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Oświata (przedszkola, szkoły podstawowe i średnie) Sąd Rejonowy w Brzegu Organizacje pozarządowe Ochrona Zdrowia

CEL SZCZEGÓŁOWY: Rozwój profesjonalnej bazy instytucjonalnej oferującej pomoc i wsparcie osobom uwikłanym w przemoc domową				
1.	Wzmocnienie działań realizowanych w Punkcie Pomocy Kryzysowej w Brzegu - nastawionych na zapewnienie wsparcia specjalistycznego w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie	Zwiększenie kompetencji osób świadczących poradnictwo dla osób uwikłanych w przemoc domową (min. szkolenia, udział w konferencjach itp.)	Liczba podjętych działań zwiększająca kompetencję osób pracujących z osobami uwikłanymi w przemoc domową	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Brzegu
2.	Zwiększenie kadry specjalistycznej posiadającej kompetencje do pracy z rodziną doświadczoną przemocą	Pozyskanie specjalistów działających na rzecz osób doświadczonych przemocą	Liczba osób świadczących wsparcie specjalistyczne w zakresie przemocy.	Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie
3.	Tworzenie programów wspierających działania służące osobom uwikłanym w przemoc domową	Wdrażanie utworzonych programów w ramach prowadzonej pracy z osobami uwikłanymi w przemoc domową.	Liczba programów skierowanych do rodzin w których występuje przemoc domowa	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej Komenda Powiatowa Policji Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Oświata (przedszkola, szkoły podstawowe i średnie) Sąd Rejonowy w Brzegu Organizacje pozarządowe Ochrona Zdrowia

CEL SZCZEGÓŁOWY: Zacieśnianie i koordynacja współpracy pomiędzy instytucjami i organizacjami zobligowanymi do podejmowania działań w obszarze zapobiegania i zwalczania przemocy w rodzinie celem wymiany informacji i doświadczeń				
1.	Organizowanie spotkań zespołu interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie	Organizacja spotkań Zespołu Interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie	Liczba spotkań Zespołu Interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie	Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie
2.	Opracowanie materiałów edukacyjnych skierowanych do grup zawodowych zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie ze szczególnym uwzględnieniem ochrony zdrowia.	Udostępnianie opracowanych materiałów edukacyjnych dotyczących przemocy instytucjom zajmującym się procedura NK	Liczba opracowanych i udostępnianych materiałów edukacyjnych skierowanych do grup zawodowych zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie ze szczególnym uwzględnieniem ochrony zdrowia.	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Brzegu Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie
3.	Organizacja spotkań roboczych dla osób będących w pierwszym kontakcie z rodzinami doświadczającymi przemocy	Organizacja spotkań grup roboczych	Liczba spotkań grup roboczych	Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

CEL SZCZEGÓŁOWY: Organizacja kampanii społecznych mających na celu podnoszenie świadomości społeczeństwa.

1.	Realizacja kampanii społecznych skierowanych do lokalnej społeczności, uwrażliwiającej na problem przemocy	Wdrażanie kampanii społecznych skierowanych do lokalnej społeczności, uwrażliwiającej na problem przemocy	Liczba kampanii społecznych uwrażliwiających na problem przemocy.	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Brzegu
2.	Realizacji kampanii informacyjnej dla placówek oświatowych z terenu miasta Brzeg	Wdrażanie kampanii informacyjnej dla placówek oświatowych z terenu miasta Brzeg	Liczba kampanii dla placówek oświatowych z terenu miasta Brzeg	Komenda Powiatowa Policji
3.	Inicjowanie działań mających na celu uzyskiwanie funduszy na rzecz realizacji dodatkowych programów przeciwdziałających problemowi przemocy w rodzinie.	Monitoring stron internetowych dotyczący ogłaszanych programów na realizację zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy. Pozyskiwanie informacji na temat możliwości wsparcia.	Pozyskanie funduszy na rzecz realizacji dodatkowych programów przeciwdziałających problemowi przemocy w rodzinie.	Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Oświata (przedszkola, szkoły podstawowe i średnie) Sąd Rejonowy w Brzegu Organizacje pozarządowe Ochrona Zdrowia

VIII MONITORING I EWALUACJA

Monitorowanie realizacji Programu będzie odbywać się w oparciu sprawozdawczość podmiotów zaangażowanych w jego realizację. W ramach monitoringu systematycznie gromadzone będą dane dotyczące realizacji określonych działań w ramach poszczególnych celów, co umożliwi ocenę postępu jego realizacji. Uzyskane informacje będą służyć sprawdzeniu efektywności i skuteczności działań programowych.

Ewaluacja Programu polegała będzie na sprawdzeniu w jakim stopniu wskazane w Programie kierunki działania zostały zrealizowane. Dzięki zebraniu danych, przeprowadzeniu ich analizy oraz interpretacji, uzyskane informacje posłużą do dalszego planowania i modyfikacji Programu. Do badań ewaluacyjnych stosować można zarówno techniki ilościowe tj: koszty, ilość świadczeniobiorców, ilość usług oraz jakościowe tj: ankiety, obserwacje, opinie, dyskusje, raporty.

Badane mogą być takie elementy jak:

- 1) dostępność usług,
- 2) standard usług,
- 3) informacje o Programie,
- 4) terminowość,
- 5) stopień realizacji celów i zadań,
- 6) pozytywne oddziaływanie Programu,
- 7) poczucie bezpieczeństwa.

Ewaluacja ma znaczenie zarówno dla podmiotów realizujących Program, które sprawdzają w ten sposób efektywność swoich działań i skuteczność przyjętych założeń, jak i dla sponsorów (budżetowych i pozabudżetowych), którzy oczekują informacji o sposobie wydatkowania środków.



IX PODSUMOWANIE

W dalszym ciągu należy kontynuować działania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i realizować zadania zawarte w Krajowym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Należy także rozpoznawać potrzeby osób uwikłanych w przemoc oraz środowisk profesjonalistów i wspierać osoby bezpośrednio pomagające doznającym przemocy. Szczególne znaczenie ma rozwijanie współpracy międzyinstytucjonalnej, dające gwarancję skuteczności podejmowanych działań w przeciwdziałaniu zjawisku przemocy i ochronie ofiar przemocy.

Realizowanie zadań zawartych w prezentowanym Gminnym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2019-2023 przyczynią się do podnoszenia świadomości społecznej, która jest konieczna aby przemoc była ujawniana i aby możliwe było podjęcie właściwych środków pomocy dla potrzebujących i zapobieganie kolejnym aktom przemocy.

SPIS TABEL

Tabela 2.1. Liczba procedur „Niebieskie Karty” rozpoczętych i zakończonych w latach 2014-2018	47
Tabela 2. 2. Liczba wypełnionych formularzy „Niebieskie Karty”: A, C, D w latach 2015-2018.....	47
Tabela 2.3. Liczba osób pokrzywdzonych w procedurze „Niebieskie Karty” w podziale na kobiety, mężczyzn i dzieci w latach 2015-2017.....	48
Tabela 2.4. Rodzaj pomocy udzielonej poszkodowanym w ramach procedury „Niebieskie Karty” w latach 2017-2018.....	48



SPIS ILUSTRACJI

Rysunek 2.1. Sytuacje kryzysowe dla rozwoju dziecka	11
Rysunek 2.2. Cykl przemocy w rodzinie	14
Rysunek 2.3. Schemat procedury „Niebieskie karty”	24

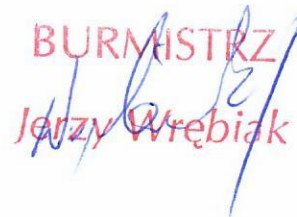
SPIS WYKRESÓW

Wykres 2.1. Liczba sprawców przemocy w rodzinie (w tym pod wpływem alkoholu) w Polsce w latach 1999-2013	17
Wykres 2.2. Odsetek sprawców przemocy w rodzinie pod wpływem alkoholu w Polsce w latach 1999-2013	18
Wykres 2.3. . Liczba i płeć osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie w Polsce w latach 1999-2013	27
Wykres 2.4. Odsetek poszczególnych grup w zależności od płci i wieku pokrzywdzonych przemocą w rodzinie w Polsce w latach 1999-2013	28
Wykres 2.5. Formy pomocy psychologicznej realizowane w ramach procedury „Niebieskiej Karty” ..	30
Wykres 2.6. Znaczenie pomocy psychologicznej dla osób doświadczających przemocy.....	30
Wykres 2.7. Znaczenie pomocy prawnej dla badanych	31
Wykres 2.8. Ocena procedury "Niebieskie Karty" przez badanych w podziale na rok jej rozpoczęcia.	32
Wykres 2.9. Pozytywne strony procedury według badanych	33
Wykres 2.10. Negatywne strony procedury według badanych	34
Wykres 2.11. Wiek mieszkańców Brzegu	39
Wykres 2.12. Płeć respondentów (N=161).....	42
Wykres 2.13. Wiek respondentów (N=161)	42
Wykres 2.14. Wykształcenie respondentów (N=161)	43
Wykres 2.15. Sytuacja rodzinna respondentów (N=161).....	43
Wykres 2.16. Sytuacja zawodowa respondentów (N=161).....	44
Wykres 2.17. Sytuacja materialna respondentów (N=161)	45
Wykres 2.18. Definiowanie i rozumienie przemocy (N=161).....	50
Wykres 2.19. Definiowanie i rozumienie przemocy z uwzględnieniem podziału na płeć respondentów (N=161).....	51
Wykres 2.20. Częstotliwość dostrzegania zjawiska przemocy w otoczeniu.....	52
Wykres 2.21. Sygnały świadczące o występowaniu przemocy	52
Wykres 2.22. Rozumienie pojęcia przemocy ekonomicznej	53
Wykres 2.23. Osoby doświadczające przemocy według respondentów	54
Wykres 2.24. Sprawcy przemocy według respondentów	55
Wykres 2.25. Przyczyny przemocy w rodzinie.....	56
Wykres 2.26. Rodzaje przemocy stosowane najczęściej w opinii respondentów.....	57
Wykres 2.27. Źródła informacji na temat instytucji świadczących pomoc	60
Wykres 2.28. Instytucje, które wzbudzają największe zaufanie	61
Wykres 2.29. Powody niezgłaszania przemocy w rodzinie	62
Wykres 2.30. Ocena skuteczności działań podejmowanych przez służby w ramach zapobiegania przemocy w rodzinie	63
Wykres 2.31. Wychowanie dzieci bez klapsów	63
Wykres 2.32. Wychowanie dzieci bez klapsów w zależności od posiadanej ilości dzieci	64
Wykres 2.33. Rodzaj pomocy udzielania osobom doświadczającym przemocy	65

BIBLIOGRAFIA

1. Badura-Madej W., *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000;
2. Betlejewska M., *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2008;
3. Brągiel J., *Zagadnienie przemocy wobec dziecka w rodzinie*, w: Kawula S., Brągiel J., Janke A.W., *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005;
4. Browne K., Herbert M., *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Wyd. PARPA, Warszawa 1999;
5. Dutton D. G., *Przemoc w rodzinie*, Diogenes: Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa 2001;
6. Frankfort -Nachmias C., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001;
7. Hague P., Hague N., Morgan C. – A., *Market Research in Practice*, Wyd. Helion, Gliwice 2005;
8. Halicka M., Halicki J. (red.), *Przemoc wobec ludzi starych na przykładzie badań środowiskowych w województwie podlaskim*, Temida 2, Białystok 2010;
9. Herzberger S. D., *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, PERPA, Warszawa 2002;
10. Hołyst B., *Wiktymologia*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2006;
11. Jarosz E., *Dom, który krzywdzi*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2001;
12. Lewoc M., *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, artykuł dostępny na stronie ms.gov.pl (dostęp 4.06.2018);
13. Lewoc M., *Instrumenty rzadko używane. Analiza działań wymiaru sprawiedliwości w 2009 roku*, NL 2010, nr 4;
14. Lipowska-Teutsch A., *Rodzina a przemoc*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Wyd.2, Warszawa 1998;
15. Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008;
16. Maison D., *Zogniskowane wywiady grupowe. Jakościowa metoda badań marketingowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001;
17. Makara-Studzińska M., A. Grzywa, R. Turek, *Kobiece oblicza stosowania przemocy*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii”, Lublin 2005, nr 14;

18. Maszke A. W., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008;
19. Matyjas B., *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2008;
20. Mellibruda J., *Przemoc domowa*, „Charaktery”, 1997, nr 9;
21. Nowak S., *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1970;
22. Pieter J., *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wyd. Instytutu Filozofii i Socjologii PAN; Wrocław-Warszawa 1967;
23. Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wyd. Akademickie ŻAK, Warszawa 2001;
24. Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994;
25. Przyborowska K., Rymarek K., Sokołowska H., *Niebieski raport. Rezultaty badania ilościowego i jakościowego dotyczącego realizacji procedury Niebieskie Karty w Warszawie*, Stowarzyszenie OPTA, Warszawa 2016;
26. Różyńska J., *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracownika socjalnego*, Wyd. PARPA, Warszawa 2007;
27. Sasal H. D., *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Wyd. PARPA, Warszawa 2005;
28. Siwik Z., *Komentarz do kodeksu karnego*, Lexpolonica;
29. Surzykiewicz J., *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjologiczne*, Centrum Metodyczne Pomocy Pedagogiczno-Psychologicznej, Warszawa 2000;
30. Sztumski J., *Wstęp do badań metodologii i technik badań społecznych*, Dom Wydawniczy REBIS, Katowice 1995;
31. Wąsek A., *Kodeks Karny. Część Szczegółowa. Komentarz do Artykułów 117-221*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2004;
32. Wyka A., *Badacz społeczny wobec doświadczenia*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1993;
33. Zespół Centrum Praw Kobiet, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik kuratora*, Warszawa 2009;

BURMISTRZ

Jerzy Wrębiak